

τα κοινά μέτρα, ταυτόχρονα όμως θα είναι δίκαιος προς τους άλλους πέρα από τα κοινά μέτρα, επειδή αυτό είναι προς το δικό του συμφέρον. Ο Πλάτωνας θα δείξει ότι οι κοινωνικοί κανόνες είναι σύμφωνοι με την ανθρώπινη φύση και ότι δεν αποτελούν τεχνητές και καταναγκαστικές επιβολές σε αυτή. Όμως δεν θα είμαστε σε θέση να γνωρίσουμε τις φαύλες και τις ενάρετες πράξεις, ποιες δηλαδή είναι σύμφωνες με τους νόμους που αντανακλούν την αληθινή, λογικά οργανωμένη φύση του ανθρώπου, προτού μάθουμε ποια είδη συμπεριφοράς ταιριάζουν στην εσωτερική αρμονία, τη δικαιοσύνη, ενός ανθρώπινου εαυτού.

Ο Σωκράτης θα καταλήξει λέγοντας ότι θεωρεί κατά κάποιον τρόπο πρόωρο το συμπέρασμά του ότι ο δίκαιος άνθρωπος είναι ευτυχημένος. Δεν έχει ακόμη εξετάσει τη φύση της ίδιας της δικαιοσύνης και αυτό είναι που πρέπει τώρα να κάνει. Το Βιβλίο II φτάνει σε ανώτερο επίπεδο, όταν ο Γλαύκωνας και ο Αδείμαντος του ζητούν να αποδείξει ότι η δικαιοσύνη κάνει τον δίκαιο άνθρωπο ευτυχέστερο από ό,τι η αδικία τον άδικο· ότι το δίκαιο είναι σε όλες τις περιπτώσεις καλύτερο από το άδικο (357). Ο Γλαύκωνας θέλει να μάθει τι είναι καθαυτές η δικαιοσύνη και η αδικία και ποια είναι η επίδρασή τους στο νου των αντίστοιχων κατόχων τους, πέραν των κοινωνικών συνεπειών ή επιβραβεύσεων που συνοδεύουν το να φαίνεται κανείς ότι δρα δίκαια (358). «Δεν άκουσα ποτέ τη δικαιοσύνη να επαινείται για τη δική της εγγενή αξία ξεχωριστά από τις συνέπειές της», δηλαδή την καλή φήμη και τις αμοιβές που τη συνοδεύουν.

Βιβλίο II. Κοινωνικά συμβόλαια

Ο Γλαύκωνας παρουσιάζει την άποψη «που έχει ξεκουφάνει τα αυτιά του» ότι οι άνθρωποι από φυσικό ένστικτο βλέπουν τους άλλους και αποφεύγουν να βλέπονται οι ίδιοι. Οπότε υπολογίζουν, αφού έχουν βιώσει την αδικία τόσο από τη θέση του θύματος όσο και από τη θέση του θύτη, ότι το καλύτερο είναι να θεσπίσουν μια συμφωνία, ένα *κοινωνικό συμβόλαιο*, για να τα αποφύγουν και τα δύο. Άρα η προέλευση και η φύση της δικαιοσύνης είναι μια συμβατική συμφωνία, ένας συμβιβασμός τον οποίο θεσπίζουν εκ φύσεως ιδιοτελείς άνθρωποι ενάντια στις πραγματικές φύσεις ή θελήσεις τους ανάμεσα σε εκείνο που είναι το πιο επιθυμητό (να βλάψουν, να αδικήσουν) και στο πιο ανεπιθύμητο (να υποστούν το κακό, την αδικία, χωρίς επανόρθωση). Η δικαιοσύνη είναι μια *σχετική αξία*, την οποία θεσπίζουν

όσοι δεν έχουν τη δύναμη να βλάψουν ατιμωρητί. Το συμβόλαιο και οι νόμοι του περιορίζουν τα φυσικά κίνητρα των ανθρώπων· μόνο οι ποινικοί νόμοι αναγκάζουν τους ανθρώπους να σεβαστούν τις αξιώσεις των άλλων. Από αυτή την άποψη, που ανήκει στον ηθικό σκεπτικιστή, οι κοινωνικοί κανόνες αποτελούν ωφελιμιστικές κατασκευές οι οποίες πάντοτε καταπιέζουν την ανθρώπινη φύση.

Κι αν θεωρήσουμε ως δεδομένη την ύπαρξη δύο λογίων χαρακτήρα, του δίκαιου και του άδικου ανθρώπου, τότε θα μπορούσαμε επιπλέον να δείξουμε ότι αν κάποιος διαπίστωνε ότι θα μπορούσε να δράσει άδικα και να περάσει απαρατήρητος (όπως στο παράδειγμα με το δαχτυλίδι του Γύγη), ακόμη και ο δίκαιος ποτέ δεν θα ακολουθούσε το ορθό. Θα έκλεβε από τα καταστήματα χωρίς να φοβάται μήπως γίνει αντιληπτός, θα άρπαζε την περιουσία των άλλων, θα δολοφονούσε. Όποιος και αν είναι ο χαρακτήρας του ανθρώπου, δίκαιος ή άδικος, αν βρεθεί σε μια περίπτωση όπου η συμπεριφορά του θα περνούσε απαρατήρητη, σαν να είχε την υπερφυσική δύναμη να γίνεται αόρατος, τότε δεν θα ενεργούσε δίκαια, παρεκτός εάν τελούσε υπό καταναγκασμό. Η ικανότητα του πραγματικά άδικου ανθρώπου είναι να αποφεύγει να γίνονται αντιληπτά τα αδικήματά του. Πρέπει να είναι τέλειος στην ανομία του. Εάν κάνει κάποιο λάθος, πρέπει να έχει την ικανότητα να το συγκαλύψει και να πείσει τους άλλους ότι ενήργησε δίκαια. Και ακόμη θα πρέπει να κάνει τον δίκαιο άνθρωπο να μοιάζει με αγαθιάρη, να του στερήσει τα πάντα εκτός από τη δικαιοσύνη του, να τον τιμωρήσει με τρόπο ώστε και εκείνος, στο τέλος, να μη θέλει να είναι αλλά μόνο να εμφανίζεται δίκαιος. Η ουσία του πράγματος είναι ότι η έξωθεν καλή μαρτυρία είναι το παν και ιδανικός τρόπος ύπαρξης είναι να είσαι μεν άδικος αλλά να επιτυγχάνεις τεχνητά να έχεις τη φήμη του δίκαιου. Το φαίνεσθαι μετράει περισσότερο από το είναι.³⁶

Αν όμως έτσι φαίνεται να λειτουργούν ο κοινωνικός και ο πολιτικός κόσμος, τότε ποια είναι η επίδραση αυτών των συνθηκών στην ψυχολογία, στον ίδιο τον εαυτό ενός ατόμου, αν θελήσει να προσαρμόσει τον εαυτό του στον τρόπο που κινείται ο κόσμος; Ο Σωκράτης θέλει να δείξει ότι ο ανθρώπινος εαυτός που ζει σε αυτού του είδους τον κόσμο υποφέρει από συνεχείς εσωτερικές συγκρούσεις, ότι βρίσκεται μονίμως σε πόλεμο με την ίδια του τη φύση και στο «εσωτερικό» του ζει την πιο επώδυνη μορφή ύπαρξης που υπάρχει. Αντί να επιδιώκει το δικό του καλό με μια ευρύτερη έννοια, το δικό του πραγματικό συμφέρον, είναι σε τραγικό βαθμό δουλοπρεπής στο περιβάλλον του, στερείται αυτονομίας και άθελά του βλέπει

τον εαυτό του με το να επιδιώκει στιγμιαίες υποκειμενικές απολαύσεις. Οι απολαύσεις αυτές έχουν να κάνουν με το τι πιστεύουν οι άλλοι για σένα παρά με αυτό που είσαι στην πραγματικότητα. Η «επιτυχία» σου εξαρτάται από το να φέρεις μονίμως και χωρίς να ησυχάζεις ένα προσωπίο, ένα εξωτερικό παρουσιαστικό.³⁷ Από πού προέκυψε όμως το μοντέλο του Γλαύκωνα, που θέλει τον άνθρωπο εαυτό να έχει εκ φύσεως το ρόλο του θύτη; Για ποιον λόγο υποτίθεται ότι υπάρχει κάποιο ανθρωπινό ένστικτο που επιβάλλει να βλάπτεις τους άλλους και παράλληλα να αποφεύγεις να πάθεις κακό ο ίδιος; Ποια είναι η βάση του, αν όχι τίποτα παραπάνω από μια απλή ανάγνωση της ανθρωπίνης συμπεριφοράς στον διεφθαρμένο κόσμο, όπου οι άνθρωποι πράγματι βλάπτουν τους άλλους; Είναι αυτή όμως η ανθρωπινή φύση; Ή μήπως εκεί κατέληξαν οι χαρακτήρες των ανθρώπων επειδή διαμορφώθηκαν και αποπροσανατολίστηκαν από ένα διεφθαρμένο εξωτερικό περιβάλλον; *Όλες οι κοινωνίες εντάσσουν τα άτομα στις πολιτιστικές τους αξίες.* Ο Πλάτωνας πιστεύει ότι οι περισσότερες εξ αυτών μάς εντάσσουν πολιτιστικά ενάντια στις πραγματικές μας φύσεις· οι διεφθαρμένες κοινωνίες μάς εκπαιδεύουν ενάντια στους πραγματικούς εαυτούς μας. Αυτό σημαίνει ότι μια ιδανική κοινωνία θα μας εκπαιδεύει *προς χάριν* των εαυτών μας. Το υπόλοιπο της *Πολιτείας* επιχειρεί να απαντήσει στους ισχυρισμούς του ηθικού σκεπτικιστή. Εν μέρει το επιχειρεί προτείνοντας ένα επαναστατικό εκπαιδευτικό σύστημα, που σκοπό έχει τη δημιουργία μιας κοινωνίας που θα είναι η γνήσια συνένωση πραγματικών υποκειμένων.

Οι πρώτες αρχές της κοινωνικής οργάνωσης

Αρχίζουμε αναζητώντας τη δικαιοσύνη ως διακριτικό γνώρισμα μιας κοινότητας όπου πραγματώνεται σε μεγάλη κλίμακα (369). Το δίκαιο υποκειμένο μπορούμε να το διακρίνουμε μόνο όταν ενεργεί μέσα στις ιδανικές συνθήκες μιας δίκαιης κοινότητας. Και οι απαρχές της κοινότητας βρίσκονται στη φύση μας. Αυτό σημαίνει ότι στη συζήτηση κατά πόσον η πολιτική κοινότητα είναι απόρροια του *νόμου* (εθίμου) ή της *φύσεως*, ο Πλάτωνας παίρνει τη μεριά της *φύσεως* για να υποστηρίξει ότι η φαινομενική αντίθεση ανάμεσα στους νόμους, στα έθιμα και στους κανόνες της κοινωνίας και στη φύση του ανθρώπου μπορεί να συμφιλιωθεί. Υπάρχουν δύο πτυχές της ανθρωπίνης φύσης οι οποίες κατά τον Πλάτωνα αποτελούν προϋποθέσεις από τις οποίες θα πρέπει να ξεκινήσει κανείς: (1) *το άτομο δεν είναι αυ-*

ταρκες, καθώς έχει πολλές ανάγκες τις οποίες δεν μπορεί να ικανοποιήσει από μόνο του. Δεν θέλει να πάθει κακό και χρειάζεται βοήθους και συντρόφους. Δεν έχει ανάγκη από φυσικούς αντιπάλους που το ανταγωνίζονται. Εξαιτίας της παρουσίας φυσικών αναγκών αναπτύσσεται η φυσική σύμπραξη των ενδεών ατόμων. Το ότι οι άνθρωποι είναι κατ' ουσίαν κοινωνικά όντα, τα οποία ανακαλύπτουν τη θεμελιακή ολοκλήρωσή τους μέσα σε μια σύμπραξη με άλλους εταίρους που έχει ως σκοπό την αμοιβαία επιβίωση, είναι κάτι που κατά τον Πλάτωνα δεν επιδέχεται αμφισβήτηση. Οι άνθρωποι χρειάζονται συλλογικά τροφή, καταφύγιο και ρούχα, και για να ικανοποιηθούν αυτές οι ανάγκες είναι απαραίτητος ο αγρότης, ο οικοδόμος και ο υφαντής, οι οποίοι πρέπει να δημιουργήσουν μια φυσική κοινότητα. Γιατί όμως δεν εκτελεί όλα αυτά τα καθήκοντα ο καθένας για τον εαυτό του, γιατί δεν χτίζει το δικό του σπίτι, δεν καλλιεργεί την τροφή του, δεν φτιάχνει τα ρούχα του; Γιατί θα πρέπει να μπει στον κόπο να μοιραστεί με τους άλλους και να συμβάλει στην ικανοποίηση κοινών αναγκών; Ο Πλάτωνας πιστεύει ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν μπορεί να είναι μόνο ωφελιμιστική, ότι δηλαδή ο αγρότης, για παράδειγμα, μπορεί να παραγάγει περισσότερο αν ασχοληθεί αποκλειστικά με τη γεωργία, επωφελούμενος από τις οικονομίες κλίμακας και την τελειοποίηση της δικής του δεξιότητας. Υπάρχουν άλλοι, φυσικότεροι λόγοι που υπαγόρευαν την κατανομή της εργασίας στις πιο πρωτόγονες κοινότητες, που είχαν ως σκοπό την επιβίωση των μελών τους. Οι λόγοι αυτοί αναδεικνύονται με σαφήνεια όταν τίθεται το ερώτημα πώς αποφασίζεται ότι αυτός θα είναι ο γεωργός, αυτός ο οικοδόμος και αυτός ο υφαντής με βάση το ότι, και πάλι εκ φύσεως, (2) *δυο άνθρωποι ποτέ δεν γεννιούνται ίδιοι. Ο καθένας έχει μια διαφορετική κλίση που τον κάνει να τον ταιριάζει μια διαφορετική εργασία* (370).

Αυτή η δεύτερη αρχή είναι που θα οδηγήσει σε ένα «κράτος» ανισότητας, επειδή κατά την άποψη του Πλάτωνα οι άνθρωποι γεννιούνται ο καθένας με τα δικά του φυσικά χαρίσματα, τα οποία αναπτύσσονται στο πλαίσιο της κοινότητας τόσο για το καλό της φυσικής κοινότητας όσο και του ίδιου του ατόμου που αποτελεί συστατικό της μέλος. Αυτό μοιάζει εκ πρώτης όψεως με ένα είδος φυσικού ντετερμινισμού. Για εμάς και μόνο το επιχείρημα ότι οι άνθρωποι διαθέτουν ενδεχομένως φυσικά ταλέντα τα οποία όχι μόνο τους ανήκουν αποκλειστικά αλλά τα έχουν πριν από την κοινωνικοποίησή τους, η οποία μπορεί να αναπτύξει ή ακόμη και να διδάξει τα διάφορα χαρίσματα, είναι εξαιρετικά αμφιλεγόμενο. Πώς θα μπορούσαμε να γνωρίζουμε αν τα таланτα που παρατηρούμε είναι εγγενή ή επίκτητα; Ο Πλάτωνας θα υποστη-

ρίξει ότι στην ιδανική του κοινωνία θα ενταχθούν όσοι επιδεικνύουν την ικανότητα να αγαπούν αυτό που είναι πραγματικά και όχι μόνο φαινομενικά αξιαγάπητο, όσοι δηλαδή αντλούν τα περισσότερα οφέλη από το εκπαιδευτικό σύστημα, καθώς είναι αυτοί που εμφανίζουν τους καλύτερους φυσικούς χαρακτήρες. Για τον Πλάτωνα ο λόγος είναι μια μορφή αγάπης, *φιλο-σοφία*, άρα η πραγματική σύγκρουση δεν είναι ανάμεσα στη λογική και την επιθυμία καθαυτές, αλλά μεταξύ των διαφορετικών ψυχολογικών επιθυμιών που ωθούν τους φυσικούς χαρακτήρες των ανθρώπων να ζουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Για εκείνον η εκπαίδευση δεν μεταδίδει κάτι καινούργιο στο μαθητή· βοηθά στη διαμόρφωση του χαρακτήρα, φέρνοντας στο φως μια εσωτερική αλήθεια παρόμοια με εκείνη που είχε προσπαθήσει να βοηθήσει στην αποκάλυψή της ο Σωκράτης μέσω του *ελέγχου*. Αυτή η εσωτερική αλήθεια όμως θα εμφανιστεί για τον Πλάτωνα διαφορετικά, με βάση τις πλατωνικές κατηγορίες της φυσικής κλίσης. Το ότι οι άνθρωποι θα πρέπει μετά να ασκήσουν το ένα και μοναδικό φυσικό τους ταλέντο και άρα να κάνουν μία μόνο δουλειά και καμιά άλλη οδηγεί τον Πλάτωνα σε ένα λογικό άλμα το οποίο θα το θεμελιώσει μόνον αργότερα μέσα από την εξήγηση που δίνει για τον αληθινό εαυτό. Ο εαυτός μπορεί να είναι μόνο ο εαυτός του και άρα ποτέ δεν μπορεί να εκπροσωπεί έναν άλλο εαυτό. Αν κάποιος το έκανε αυτό, θα εκπροσωπούσε ένα χαρακτήρα που δεν είναι ο δικός του (βλ. 395). Για τον Πλάτωνα η ανθρώπινη φύση είναι τέτοια, που είναι αδύνατον το ίδιο άτομο να παίζει πολλούς ρόλους, είτε στην πραγματική του ζωή είτε στις θεατρικές παραστάσεις (396). Κάθε άτομο πρέπει να *είναι* μόνο αυτό που είναι και να γνωρίζει μόνο τον εαυτό του· αυτός είναι εξάλλου ο σκοπός για τον οποίο αναζητά τη γνώση. Αλλά γνωρίζοντάς το αυτό, μόνο ο ενάρετος γνωρίζει τον εαυτό του ως ιδανικό τύπο χαρακτήρα. Ο αληθινός εαυτός του είναι αυτός του *αγαθού ανθρώπου* και άρα μόνο αυτός μπορεί να αναπαραστήσει τον εαυτό του στην αφήγηση (396). Το να είσαι κύριος του εαυτού σου σημαίνει για τον Πλάτωνα ότι υπόκεισαι στον αληθινό εαυτό σου, με αποτέλεσμα να είσαι ανώτερος από αυτόν και κατώτερος συνάμα, «γιατί αυτοί οι χαρακτηρισμοί αποδίδονται όλοι στον ίδιο άνθρωπο» (431).³⁸

Μήπως αυτό σημαίνει ότι σε έναν κόσμο με φυσικά таланτα που διαφέρουν ορισμένοι μόνο άνθρωποι, για την ακρίβεια ένας περιορισμένος σχετικά αριθμός, διαθέτουν ως αληθινό εαυτό τον ιδανικό χαρακτήρα του αγαθού ανθρώπου και μόνο αυτοί μπορούν να γνωρίσουν τον εαυτό τους ως πραγματικά ανθρώπινο; Η συνέπεια θα ήταν, *και είναι*, ότι γνωρίζοντας πρώτοι το ιδανικό πρότυπο της ανθρώπινης ιδιότητας, μόνο αυτοί οι χαρι-

σματικοί άνθρωποι θα πρέπει να κυβερνούν τους άλλους, τους λιγότερο (και με «διαφορετικό τρόπο») ταλαντούχους σε μια κοινότητα. Για τον Πλάτωνα είναι ξεκάθαρο ότι ορισμένα φυσικά χαρίσματα είναι κυρίαρχα σε σχέση με άλλα. Η σωκρατική αισιοδοξία δίνει τη θέση της στην πλατωνική απαισιοδοξία. Σε αυτό ακριβώς το σημείο βλέπουν πολλοί τον Πλάτωνα να προσπαθεί να δικαιολογήσει αυτό που εκλαμβάνει ως φυσική αριστοκρατία των καλλιεργημένων φυσικών χαρισμάτων, που κινείται *ντε φάκτο* πάνω σε ταξικές γραμμές.³⁹ Το πρόβλημα με αυτή την άποψη είναι ότι ο Πλάτωνας όχι μόνο κατηγορεί τις κακές κοινωνίες ότι κατευθύνουν τα ανθρώπινα υποκείμενα μακριά από τα φυσικά τους τάλαντα, αλλά θέλει επίσης να απορρίψει τον προκαταρκτικό του ντετερμινισμό, για να δείξει ότι οι άνθρωποι είναι υπεύθυνοι επειδή *επέλεξαν* τους φυσικούς χαρακτήρες που κατέληξαν να έχουν. Εντέλει η φυσική αριστοκρατία των καλλιεργημένων τάλαντων είναι μια αριστοκρατία που βρέθηκε σε αυτή τη θέση χάρη στις δικές της επιλογές (σε κάποιο απόμακρο παρελθόν). Οι διαφορετικές τύχες των ανθρώπων δεν ανήκουν στη δικαιοδοσία των θεών αλλά των ίδιων των ανθρώπων, που είναι υπεύθυνοι για τα είδη του χαρακτήρα τους (380 κ.ε. και ο Μύθος του Ηρόδοτου στο Βιβλίο 10). Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Πλάτωνας είναι αλαζονικός και περιφρονητικός απέναντι σε όσους δεν είναι ικανοί να πειστούν εκ των ένδον και διά του λόγου ότι θα πρέπει να αναπροσανατολίσουν τους χαρακτήρες τους. Για το καλό του συνόλου αλλά και για το δικό τους καλό, ο αναπροσανατολισμός τους θα πρέπει να γίνει έξωθεν, μέσα στο πλαίσιο των δεδομένων ορίων που θέτουν οι χαρακτήρες τους οποίους διαθέτουν εκ φύσεως. Η προγενέστερη ορθολογική, προσωπική ηθική του Σωκράτη έχει μεταμορφωθεί σε (δημόσια) πολιτική, αφού ο Πλάτωνας θεωρεί ότι μπορεί να αποδειχθεί ότι ορισμένα είδη ανθρώπινης ψυχολογίας δεν επηρεάζονται από τη λογική πειθώ. Αυτού του είδους οι χαρακτήρες θα πρέπει να αντιμετωπιστούν μέσα από τις επιθυμίες τους και ο Πλάτωνας θα πρέπει να βρει έναν τρόπο πειθούς των επιθυμιών. Στη συνέχεια, στους εν λόγω χαρακτήρες θα δοθεί μια θέση στην κοινωνία που θα ταιριάζει με αυτό που επέλεξαν να είναι. Το να πει κανείς, όπως ο Guthrie, ότι «ο Πλάτωνας ασφαλώς πίστευε στην κληρονομική μεταβίβαση του χαρακτήρα και της ευφυΐας»⁴⁰ δεν είναι μια πλήρης περιγραφή των απόψεων του Πλάτωνα, που περιλαμβάνουν το λόγο για τον οποίο πρέπει να θεωρούνται υπεύθυνοι για την επιλογή των φυσικών χαρακτήρων που όντως έχουν.⁴¹

Ακόμη κι αν ξεκινήσουμε θεωρώντας δεδομένο ότι γεννιόμαστε με χαρακτήρες οι οποίοι εμφανίζουν φυσικά τάλαντα ή κλίσεις που μας διακρί-

νουν από τους άλλους, κάτι τέτοιο δεν σημαίνει αυτό που ο Κέφαλος, ο Πολέμαρχος και ο Θρασύμαχος πίστευαν ότι σημαίνει, ότι δηλαδή δεν έχουμε κανέναν έλεγχο πάνω στους χαρακτήρες μας και, καλότυχοι ή όχι, είμαστε υποχρεωμένοι να αντιμετωπίσουμε τον κόσμο. Σε αυτό το σημείο ο Πλάτωνας θα συμπληρώσει αυτό που εκ πρώτης όψεως μοιάζει με επιχείρημα το οποίο προτάσσει τη φύση έναντι της ανατροφής. Θα επιμείνει ότι μολονότι υπάρχουν πράγματι φυσικοί τύποι χαρακτήρα με φυσικές κλίσεις, κάθε κοινότητα έχει τη δύναμη όχι να αλλάξει την ουσία αλλά να αναπροσανατολίσει αυτή τη συγκεκριμένη φύση μέσα από μια εκπαιδευτική διαδικασία εγκοινωνισμού, είτε αυτό αποβεί τελικά σε καλό του υπό εξέταση ατόμου είτε ενάντια στο συμφέρον του. Ο Πλάτωνας αναζητά μια πολιτική κοινότητα η οποία αναθέτει στους ανθρώπους τις εργασίες που ταιριάζουν καλύτερα στις φύσεις τους, ενώ θεωρεί ότι «αρχικά» οι φυσικές κοινότητες λειτουργούσαν έτσι ακριβώς. Στην πιο απλή κοινότητα των γεωργών, των έμμισθων εργατών, των τεχνιτών, των μεταπρατών και των εμπόρων πρέπει να υπήρχε ένα φυσικό είδος δικαιοσύνης μεταξύ των μελών τους, που βασιζόταν στις μεταξύ τους φυσικές σχέσεις, με τον καθένα να κάνει αυτό για το οποίο ήταν από τη φύση του ικανότερος. Ο Πλάτωνας σκιαγραφεί μια ειρωνική φυσική ουτοπία, μια χρυσή εποχή κατά την οποία οι οικογένειες ευωχούνταν το καλοκαίρι με κρασί, τυρί, ελαιόλαδο και σταρένιο σπιτικό ψωμί, κάθονταν σε ανάκλιτρα από μυρτιά και αγριόκλημα. Ικανοποιούσαν τις βασικές τους ανάγκες και το μοναδικό πρόβλημα που τους απασχολούσε ήταν ο φόβος της φτώχειας και των φυσικών καταστροφών. Η πρώτη κοινότητα ήταν μια κοινωνία χωρίς πολιτική και μέσα από αυτόν τον υγιή, αμετάβλητο τρόπο ζωής αναπαρήγε μια φυσική αρμονία ανάμεσα στα λειτουργικά της μέρη. Εδώ δεν γίνεται καμιά αναφορά σε οποιαδήποτε αδικία. Ο Πλάτωνας την αποκαλεί το αληθινό πρότυπο. Ο Γλαύκωνας αντίθετα την ονομάζει μια κοινότητα χοίρων. «Αυτοί οι άνθρωποι... θα μπορούσαν, νομίζω, να ξαπλώνουν σε κρεβάτια, να δειπνούν σε τραπέζια και να 'χουν φαγητά και επιδόρπια όπως κι οι τωρινοί άνθρωποι» (373).

Η πολιτισμένη κοινωνία και η δικαιοσύνη της «σε μεγάλη κλίμακα»

Η αναγκαία κοινωνία μετατρέπεται σε μια εξημμένη, πολιτισμένη κοινωνία της πολυτέλειας. Ο Σωκράτης καλείται πλέον να ανακαλύψει τον τρόπο καλλιέργειας της δικαιοσύνης και της αδικίας μέσα σε αυτού του είδους

την κοινότητα. Από τη στιγμή που δεν περιορίζεται πλέον στα απαραίτητα, ο πληθυσμός επιδιίδεται στο κινήγι των χωρίς όρια υλικών αγαθών, διεξάγει πολέμους για ν' αποκτήσει περισσότερη γη, και άρα χρειάζεται εκτός από την τάξη των «δημιουργών» (η οποία μόνη της συγκροτούσε το σύνολο της αρχικής, φυσικής αλλά πρωτόγονης κοινωνίας) και μια τάξη Φυλάκων αποτελούμενη από στρατιώτες, η οποία είναι προικισμένη από τη φύση με την κλίση να αναπτύσσει τις ικανότητες της συλλογικής άμυνας. Η τάξη αυτή είναι ευγενική προς τους συμπολίτες της αλλά συνάμα επικίνδυνη για τους εχθρούς της. Η πολιτεία ολοκληρώνεται με μια τελική διαίρεση της τάξης των Φυλάκων σε Επίκουρους, με στρατιωτικά, εκτελεστικά και αστυνομικά καθήκοντα, και σε Άρχοντες-Φιλοσόφους που ασκούν την υπέρτατη «κρατική» εξουσία. Η πολιτεία αυτή βασίζεται στον φυσικό καταμερισμό της εργασίας με βάση τις συλλογικές ανάγκες αυτής της ολοκληρωμένης, ανεπτυγμένης κοινωνίας. Οι Άρχοντες, έχοντας την ευθύνη να εγκαθιδρύνουν ένα εκπαιδευτικό σύστημα που προσανατολίζει τους πολίτες καλλιεργώντας το χαρακτήρα του καθενός με τρόπο ώστε να επέλθει αρμονία στο λειτουργικό σύνολο, ξεχωρίζουν από τη φιλοσοφική τους ικανότητα να επωφελούνται ενός ίδιου για όλους αλλά ολοένα και πιο αφηρημένου εκπαιδευτικού συστήματος, το οποίο στο τελικό του στάδιο τους εκπαιδεύει στο είδος εκείνο της λογικής σκέψης που τους επιτρέπει να αντιληφθούν την Ιδέα του Αγαθού και άρα να κατανοήσουν τη δικαιοσύνη.

Εκπαιδεύοντας τους Φύλακες και τους δημιουργούς: Μύθοι και «ψέματα»

Το δεύτερο και το τρίτο Βιβλίο της *Πολιτείας* είναι αφιερωμένα στην καλλιέργεια της κοινής γνώμης. Εστιάζουν κυρίως στη στρατιωτική τάξη των Φυλάκων και σκοπός είναι να εκπαιδευτούν τόσο τα σώματα όσο και οι χαρακτήρες τους. Μεγαλύτερη σημασία όμως έχει ο χαρακτήρας και εδώ ο Πλάτωνας επιχειρηματολογεί υπέρ της διάπλασης των ευεπηρεάστων παιδικών μυαλών με τρόπους που οι φιλελεύθεροι εκλαμβάνουν ως τίποτα περισσότερο από δόλια πλύση εγκεφάλου μέσω της λογοκρισίας. Ο Πλάτωνας όμως επιμένει ότι όλες οι κοινωνίες αφηγούνται στα παιδιά τους ιστορίες. Η διάπλαση των ψυχών αποτελεί ένα είδος «πειθούς» (συνήθως διά του φόβου) με το οποίο καταγίνονται όλοι οι πολιτισμοί.⁴² Σε αντίθεση όμως με τις κακές κοινωνικές ιδεολογίες που αναπροσανατολίζουν το ηθικό

συναίσθημα του ατόμου και παράγουν εσωτερικά διχασμένους ενήλικες, οι οποίοι γνωρίζουν το σωστό αλλά πράττουν το κακό γιατί πιστεύουν ότι το κακό αποδίδει στον «πραγματικό» κόσμο, οι ιστορίες της δικής του κοινωνίας δεν θα παρουσιάζουν εσφαλμένα τους θεούς και τους ήρωες. «Αλλά αν είναι να πείσουμε τους ανθρώπους μας πως κανένας πολίτης αυτής της πόλης δεν μίσησε ποτέ ως τώρα άλλον πολίτη και πως θα ήταν ανόσιο να το είχε κάνει, τέτοια λόγια είναι σωστότερο να λένε οι γέροι και οι γριές ευθύς εξαρχής στα παιδιά». Τα έργα του Ομήρου, του Ησιόδου και όλων των άλλων ποιητών που αφηγήθηκαν στις παλαιότερες γενιές των παιδιών ιστορίες για τους θεούς και τους ήρωες πρέπει να απαλλαγούν από τα σημεία εκείνα που μιλάνε για τη βία και την πρόκληση κακού στους άλλους. Οι ιδρυτές του ιδανικού κράτους πρέπει να γνωρίζουν το είδος των ιστοριών που διδάσκει την αλήθεια: δεν χρειάζεται να τις γράψουν οι ίδιοι. Οι ιστορίες πρέπει να δείχνουν ότι κανένα καλό δεν είναι ούτε και μπορεί να γίνει επιβλαβές: ότι είναι καλό είναι ωφέλιμο και πηγή ευημερίας. Οι θεοί θα εμφανίζονται να επιτελούν μόνο καλές και δίκαιες πράξεις και όταν τιμωρούν θα πρέπει να καταδεικνύεται ότι τα θύματά τους ωφελήθηκαν από τη θεική τιμωρία. Οι θεοί δεν μπορούν ούτε να βλάψουν ούτε να προκαλέσουν κακό στον άνθρωπο.

Επειδή ο Πλάτωνας πιστεύει ότι τα παιδιά δεν μπορούν να ξεχωρίσουν την αλληγορία από το πραγματικό γεγονός, η αλληγορία πρέπει να μπορεί να διαβάζεται κυριολεκτικά. Ακόμη πρέπει να γίνεται σαφές ότι το αγαθό δεν είναι αίτιο των πάντων. Δεν είναι το αίτιο του κακού – για το κακό υπεύθυνοι είναι οι άνθρωποι. Οι θεοί που ταυτίζονται με το αγαθό είναι υπεύθυνοι για ένα μικρό μόνο μέρος της ανθρώπινης ζωής και αν τυχόν διαπιστώσουμε ότι έχουμε μέσα μας πολύ λιγότερο καλό από κακό, δεν θα πρέπει ν' αποδώσουμε αυτό το κακό στο θεό, αλλά να το εξηγήσουμε με κάποιον άλλο τρόπο: οφείλεται στον κακό προσανατολισμό της επιθυμίας μας από την κοινωνία. Οι μεταβαλλόμενες τύχες των ανθρώπων δεν μπορεί να βρίσκονται στα χέρια του θεού: είμαστε υπεύθυνοι για τη μοίρα μας και άρα οι θεμελιωτές του ιδανικού κράτους δεν μπορούν να επιτρέψουν στους ποιητές να υποπέσουν ξανά στο ίδιο λάθος σχετικά με τους θεούς, λέγοντας ότι αυτοί είναι η αιτία για τις μεταβολές του ανθρώπινου πεπρωμένου. Οι θεοί μπορούν να είναι μόνο πηγή του αγαθού και αυτή η αγαθότητα είναι αμετάβλητη και τέλεια (380-1). Μάλιστα θεοί και άνθρωποι έχουν κάτι κοινό: και οι δύο απεχθάνονται το ψέμα. Ο Πλάτωνας λέει ότι κανείς δεν θέλει στην πραγματικότητα να λαθεύει για τα πράγματα που αγγίζουν το σημα-

ντικότερο μέρος του εαυτού του, αλλά αντίθετα τρομοκρατείται από αυτό το ενδεχόμενο. Κανείς δεν θέλει να απατάται μέσα του και να μην κατέχει την αλήθεια.⁴³ Όταν όμως πέφτει θύμα πλάνης, μπορούμε να αποκαλέσουμε αυτή την άγνοια της αλήθειας «αληθινό ψέμα» και όταν κανείς εκφράζει λεκτικά ένα αληθινό ψέμα, χρησιμοποιεί απλώς τη γλώσσα δίνοντας μια εξήγηση, που αντικατοπτρίζει την κατάσταση άγνοιας στην οποία βρίσκεται το μυαλό του (382). Αυτή η κατάσταση του μυαλού διαμορφώνεται πολιτιστικά.

Παρ' όλα αυτά τίθεται το ερώτημα του κατά πόσον ορισμένα ψέματα αποδεικνύονται ενίοτε χρήσιμα. Υπάρχουν πράγματι κάποια είδη ευγενών ψεμάτων τα οποία μόνο οι φύλακες της πόλης μπορούν να χρησιμοποιήσουν για να εξαπατήσουν τους πολίτες ή τους εχθρούς για το καλό του «κράτους» (389). Δεν πρόκειται όμως για το είδος εκείνο του ψεύδους που ο Πλάτωνας αποκαλεί «αληθές» και το οποίο αντανακλά μια κατάσταση άγνοιας του μυαλού. Πρόκειται μάλλον για μύθους και ιστορίες που είναι κατ' ουσίαν αληθείς, όχι όμως στην κυριολεκτική τους μορφή. Για τον Πλάτωνα υπάρχει ένα συγκεκριμένο είδος εκπεφρασμένου ψέματος που δεν αποτελεί κατ' ανάγκη λογική αναλήθεια. Πρόκειται μάλλον για μια γλωσσική ασάφεια, για ένα άκακο ψέμα. Ενώ τα επιβλαβή ψέματα είναι αυτά που καλλιεργούν κακές συνήθειες στους νέους, ένα άκακο ψέμα ενθαρρύνει τις ενάρετες συνήθειες από τη στιγμή που δεν εξαπατά τον άνθρωπο σχετικά με κάποια ουσιώδη αλήθεια. Ένα επιβλαβές ψέμα λειτουργεί διά της βίας, και η βία ορίζεται από τον Πλάτωνα ως αλλαγή των πεποιθήσεών μας υπό την επιρροή του πόνου και των βασάνων. Η φαύλη προπαγάνδα παρασύρει τους ανθρώπους να αλλάξουν τη γνώμη τους υποσχόμενη φυσικές απολαύσεις, ενώ άλλοτε πάλι οι άνθρωποι πείθονται από αυτή τρομοκρατημένοι από σωματικές απειλές (413).

Ο μύθος των μετάλλων

Υπάρχει όμως ένα είδος προπαγάνδας, μια βολική ιστορία, ένα ευγενές ψέμα,⁴⁴ που περισσότερο πείθει παρά εξαναγκάζει τους ανθρώπους, συμπεριλαμβανομένων των Φυλάκων, να υιοθετήσουν μια πεποίθηση που είναι κατ' ουσίαν ίδια με εκείνη που θα ενστερνίζονταν αν είχαν εκπαιδευτεί από τις εξαγνισμένες ιστορίες της κοινωνίας. Ο Πλάτωνας παραθέτει την εξής βολική ιστορία με την οποία θα πρέπει να πειστούν πρώτα οι Άρχο-

ντες και οι στρατιώτες και μετά τα υπόλοιπα στρώματα της κοινωνίας.⁴⁵ Στον καθένα πρέπει να ειπωθεί ότι η εκπαίδευση που έλαβε ήταν ένα όνειρο και ότι στην πραγματικότητα όλοι οι άνθρωποι πλάστηκαν και ανατράφηκαν στα έγκατα της γης.⁴⁶ Όλοι οι συμπολίτες είναι αδέρφια που γεννήθηκαν από την ίδια γη. Αυτό που τους διακρίνει είναι ότι οι ψυχές τους κατέχουν ένα από τα τρία στοιχεία: χρυσό, ασήμι και χαλκό (σίδηρο), και αντίστοιχα οι άρχοντες είναι αυτοί που έχουν το χρυσό, οι επίκουροι το ασήμι και οι δημιουργοί το χαλκό/σίδηρο (415). Είναι αρμοδιότητα των Φυλάκων-Αρχόντων να παρατηρούν το μίγμα των μετάλλων που υπάρχει στο χαρακτήρα όλων των παιδιών της κοινωνίας και είναι δική τους ευθύνη να εξασφαλίσουν τον υποβιβασμό των παιδιών που έχουν μέταλλο «υποδεέστερο» από αυτό των γονιών τους και την προαγωγή όσων προικίστηκαν με μέταλλο «ανώτερο» από των γονιών τους. Ο μύθος των μετάλλων είναι ένας μύθος για την κοινωνία, η οποία με φυσικό τρόπο θεσμοθετεί τρεις τάξεις που αποτελούν απόρροια του φυσικού ταλάντου. Διαβάζουμε ότι αυτό το ευγενές ψέμα είναι πολύ πιθανό να μη γίνει πιστευτό από την πρώτη γενιά που θα το ακούσει, αν όμως διατηρηθεί οι μεταγενέστερες γενιές πολιτών μπορεί εντέλει να το αποδεχθούν.

Ο Πλάτωνας κάνει το διαχωρισμό ανάμεσα στη λογική εξήγηση από τη μία και στο αποκύημα της φαντασίας ή στο μύθο από την άλλη με όρους είδους και –αυτό είναι το σημαντικότερο– με βάση τον τρόπο που γίνεται αντιληπτό το καθένα. Η λογική αφήγηση αποτελεί για εκείνον αντικείμενο της νόησης, ενώ η μυθική είναι αντικείμενο πίστης. Και τα δύο μπορεί κατ' ουσίαν να εννοούν το ίδιο πράγμα. Ο μύθος γίνεται κατανοητός από συγκεκριμένα μέρη της ψυχής που δεν πείθονται από τον ορθό λόγο. Μόνο όταν θα μας μιλήσει αργότερα για την τριμερή δομή της ψυχής μπορούμε να προσδιορίσουμε ποιο μέρος της ψυχής είναι πιο ευεπίφορο στο μύθο. Πρέπει όμως να τονιστεί ότι ο μυθικός τρόπος σκέψης υπήρξε πάντοτε χαρακτηριστικό γνώρισμα της πολιτικής ζωής. Μύθοι υπήρξαν σε όλες τις κοινωνίες που αναπτύχθηκαν σε επαρκή βαθμό, ώστε να καυχώνται για έναν πολιτικό πολιτισμό που έχει τις ρίζες του στο μακρινό παρελθόν και δημιουργεί συνδέσμους με το παρόν. Ο ορθός λόγος της πολιτικής αποτελεί ένα διαφορετικό είδος αναπαράστασης του ιδίου πράγματος με το οποίο ασχολείται και ο μυθικός λόγος. Και τα δύο είδη καταγίνονται με την πραγματικότητα και τους τρόπους που αναπαριστάται. Ενώ η μυθική συνείδηση δεν διαχωρίζει το σύμβολο από αυτό που συμβολίζει, άρα δεν διακρίνει ανάμεσα στην εικόνα και στο εικονιζόμενο αντικείμενο, η λογική

κάνει αυτή τη διάκριση. Καμιά κοινωνία όμως δεν αποτελείται από μέλη τα οποία σκέφτονται εξ ολοκλήρου με βάση είτε το μύθο είτε την «επιστήμη», οπότε το ευγενές ψέμα δεν προορίζεται να απορροφηθεί από τα κοινωνικά στρώματα που υποβιβάζονται στην κατηγορία των «προ-επιστημονικών» υποκειμένων. Κανείς δεν μένει αποκλεισμένος από τη βολική ιστορία του Πλάτωνα. Πρόκειται για προπαγάνδα, για μια ιδεολογία η οποία όχι μόνο εξυπηρετεί τις πεποιθήσεις της κοινότητας, αλλά θεωρείται ότι αληθεύει και όλες γενικά τις ανθρώπινες κοινότητες. Ο Πλάτωνας λέει ότι οι άνθρωποι δεν γνωρίζουν την αλήθεια για το παρελθόν (383) και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο μπορούμε να εφεύρουμε μια αληθοφανή, φανταστική ιστορία γι' αυτό, η οποία όμως θα πρέπει να εκφράζει ουσιώδεις αλήθειες για τους εαυτούς μας τις οποίες μπορούμε να γνωρίζουμε: γεννιόμαστε ως φυσικοί συνεργάτες (παρά ως φυσικοί εχθροί) και κανένας άνθρωπος δεν γεννιέται ακριβώς ίδιος με τον άλλο· ο καθένας έχει μια διαφορετική κλίση που τον καθιστά κατάλληλο για μια διαφορετική εργασία.

Ο Πλάτωνας παραθέτει ένα λεπτομερές πρόγραμμα σωματικής φυσικής αγωγής για τους στρατιώτες-αθλητές Φύλακες του, που έχει ως σκοπό την καλλιέργεια του χαρακτήρα. Αυτή η διάπλαση του χαρακτήρα ανταποκρίνεται σε έναν αναγνωρίσιμο ελληνικό, αριστοκρατικό τύπο, που φέρει ενδεχομένως περισσότερα στοιχεία του Σπαρτιάτη παρά του Αθηναίου δημοκράτη. Το παιδί γίνεται ένας άντρας ο οποίος εξαρτάται ελάχιστα από τους άλλους, δεν παραπονιέται και μπορεί να υποστεί την απώλεια της περιουσίας του, την απώλεια μελών της οικογενείας του και γενικότερα κάθε είδους καταστροφή καλύτερα και πιο ήρεμα από τους άλλους. Δεν γελά βίαια, είναι φιλαλήθης, είναι αυτάρκης και έχει επίσης τιθασεύσει τις επιθυμίες του για την απόλαυση των σωματικών ηδονών (389). Σε αυτό το σημείο ο Πλάτωνας εκφράζει την αναμφισβήτητη περιφρόνησή του για το είδος του χαρακτήρα που καλλιέργησε η δημοκρατική Αθήνα. Η απειθαρχία της κοινότητας και το άνοιγμα των δικαστηρίων σε όλους τον προσβάλλει.

«Και μπορείς άραγε να βρεις μεγαλύτερη απόδειξη πως η κατάσταση της παιδείας σε μια πόλη είναι κακή και επαίσχυντη από το ότι σ' αυτή την πόλη χρειάζονται κορυφαίους γιατρούς και δικαστές όχι μόνο οι άνθρωποι των κατώτερων στρωμάτων και οι τεχνίτες αλλά και εκείνοι που καυχούνται πως έχουν αγωγή ελεύθερου ανθρώπου; Ή μήπως νομίζεις ότι δεν είναι ντροπή και περιττανή απόδειξη αμορφωσιάς το να αναγκάζεται κάποιος να προσφεύγει σε ένα δίκαιο που του το επιβάλλουν κάποιοι άλλοι απ' έξω, σαν δεσπότες του και

κριτές του, επειδή ο ίδιος δεν έχει μέσα του δικά του αποθέματα δικαιοσύνης; Ή πιστεύεις... ότι και από αυτό ακόμη πιο εξευτελιστικό δεν είναι τούτο: όταν δηλαδή κάποιος όχι μόνο σπαταλάει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στα δικαστήρια, τότε ως ενάγων και τότε ως εναγόμενος, αλλά επιπλέον, από άγνοια για το τι είναι καλό, έχει φτάσει να καμαρώνει κιόλας γι' αυτό, πως τάχα είναι φοβερός στο να κάνει παρανομίες και πως ξέρει όλα τα τεχνάσματα και έχει χίλιους δυο τρόπους να ξεφεύγει ξεγλιστρώντας και υπεκφεύγοντας ώστε να μην καταδικαστεί και μάλιστα για πράγματα μηδαμινά και χωρίς καμιά απολύτως αξία, αγνοώντας πόσο πιο όμορφο και πιο καλό είναι να φτιάχνεις τη ζωή σου έτσι που να μην έχεις την ανάγκη κανενός δικαστή κοιμισμένου στο έδρανό του!» (405)

Κάτι που μοιάζει με το σπαρτιατικό μοντέλο επανεμφανίζεται στην περιγραφή του τρόπου ζωής της τάξης των Φυλάκων (αρχόντων και επικούρων).⁴⁷ Δεν έχουν καθόλου ιδιωτική περιουσία πέρα από τα απολύτως απαραίτητα, δεν δέχονται καμία αμοιβή, την τροφή τους την προσφέρει η τάξη των δημιουργών ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες τους, ενώ ζουν μαζί σε στρατώνες και τρώνε σε αίθουσες συσσιτίου, όπως δηλαδή ταιριάζει στη στρατιωτική εκπαίδευση και πειθαρχία τους. Δεν έχουν προσωπική οικογένεια και τα παιδιά τους μεγαλώνουν σε κρατικούς παιδικούς σταθμούς χωρίς να γνωρίζουν τους γονείς τους, αλλά αντίθετα φέρονται προς όλους σαν να ήταν μέλη της οικογένειάς τους. Αργότερα θα περιγράψει ένα πρόγραμμα ευγονικής, στο οποίο τελετές ζευγαρώματος εξασφαλίζουν την παραγωγή των καλύτερων Φυλάκων, ενώ τα παιδιά με δυσμορφίες, όπως και στη Σπάρτη, απομακρύνονται και αφήνονται να πεθάνουν. Ούτε μπορούν οι Φύλακες να αγγίξουν χρυσό ή ασήμι. Ο Πλάτωνας πιστεύει ότι, με δεδομένη την παιδεία και τη διάπλαση του χαρακτήρα τους, θα είναι ευτυχείς με αυτό τον τρόπο ζωής. Οι Φύλακες είναι αναγκαίο να ζουν κατ' αυτό τον τρόπο χάριν του «κράτους», σκοπός του οποίου είναι να προάγει την ευτυχία και την ευημερία του συνόλου της κοινότητας και όχι μιας μοναδικής τάξης. Σε αυτή την κοινότητα πλέον, με το υγιές εκπαιδευτικό της σύστημα, είναι επιτέλους πιθανότερο να συναντήσουμε τη δικαιοσύνη. Έχοντας εκπαιδευτεί πολίτες με καλό και υγιή χαρακτήρα, δεν θα υπάρχει πρακτικά η ανάγκη για νόμους και κανονισμούς. Οι αγαθοί άνθρωποι δεν χρειάζονται εντολές, καθώς η παιδεία που έλαβαν τους ενσταλάζει το πνεύμα των καλών νόμων έτσι ώστε η φύση και η ανατροφή να μπορούν να συνδυαστούν (430). Ένα τέτοιο κράτος, εδραιωμένο πάνω σε φυσικές αρχές, θα είναι σοφό στο σύ-

νολό του δυνάμει της γνώσης που ενυπάρχει στην πιο μικρή, συστατική άρχουσα τάξη του, η οποία ασκεί την εξουσία επί των υπολοίπων. Θα είναι γενναίο χάρη στην τάξη των Επίκουρων στρατιωτών που συνεργάζονται αρμονικά με τους Άρχοντες, εκτελώντας τα καθήκοντά τους με βάση τις αμετάβλητες πεποιθήσεις τους για τις συλλογικές αξίες. Και θα είναι πέρα ως πέρα πειθαρχημένο. Υπάρχει, λέει ο Πλάτωνας, ένα καλύτερο και ένα χειρότερο κομμάτι στο χαρακτήρα του κάθε ατόμου, όταν όμως το εκ φύσεως καλύτερο κομμάτι ελέγχει το χειρότερο, τότε δίκαια μπορεί να ειπωθεί ότι ο άνθρωπος είναι κύριος του εαυτού του. Όταν όμως λόγω της κακής αγωγής ή των κακών συναναστροφών το καλύτερο στοιχείο κάποιου ηττάται από τις χειρότερες παρορμήσεις του, τότε επικρίνεται αυτός ως ακόλαστος. Άρα στο «κράτος» το καλύτερο κομμάτι της κοινωνίας θα κυβερνάει το χειρότερο.

Εδώ βρίσκεται η απαισιοδοξία ή, για την ακρίβεια, ο διανοητικός σνομπισμός που απορρέει από τον λογικό ασκητισμό του Πλάτωνα: ακόμη και σε αυτό το ιδανικό κράτος, το εκπαιδευτικό σύστημα του οποίου έχει σκοπό να προσανατολίσει σωστά τους χαρακτήρες των πολιτών, φαίνεται πως εξακολουθεί να υπάρχει μια «λιγότερο ευυπόληπτη πλειοψηφία», που διακρίνεται για τις πολλές και διαφορετικές επιθυμίες, απολαύσεις και λύπες της. Οι επιθυμίες της θα ελέγχονται από τις επιθυμίες και τη σοφία της ανώτερης μειονότητας, η οποία διαθέτει, κατά την περιγραφή του Πλάτωνα, τα πλεονεκτήματα των φυσικών χαρισμάτων και της καλής παιδείας (431).

Η δικαιοσύνη λοιπόν σε αυτό το κράτος συνίσταται στο να κάνει κανείς τη δική του, αποκλειστική εργασία, τη δουλειά για την οποία είναι περισσότερο προικισμένος από τη φύση να εκτελεί. Όταν η καθεμιά από τις τρεις τάξεις εκτελεί το δικό της έργο και ασχολείται με τις δικές της υποθέσεις, έχουμε δικαιοσύνη (433-4).

Ατομική δικαιοσύνη

Μπορεί ο ίδιος ορισμός της δικαιοσύνης να ισχύσει και για το άτομο; Διαθέτει και η ατομική ψυχή τα τρία αυτά συστατικά μέρη; Παρότι ο Πλάτωνας λέει ότι ποτέ δεν θα καταλήξουμε σε ακριβή απάντηση ακολουθώντας τη μέθοδο του προηγούμενου επιχειρήματός του, πιστεύει ότι είναι αρκετό να υποστηρίξουμε ότι οι ιδιότητες που χαρακτηρίζουν το κράτος πρέπει να υπάρχουν και στα άτομα που το αποτελούν. Υποστηρίζει λοιπόν ότι υπάρ-

χουν τρία στοιχεία σε κάθε ψυχή – το επιθυμητικόν, το θυμοειδές και το λογιστικόν.

Η δικαιοσύνη, λοιπόν, στην περίπτωση του ατόμου, συνίσταται στα ακόλουθα: όσον αφορά στον καθένα από εμάς, εάν το κάθε στοιχείο της ψυχής του ασχολείται με τα δικά του πράγματα τότε είναι ένας δίκαιος άνθρωπος. Η λογική μάς κυβερνά με τη φρόνηση, ο θυμός στηρίζει τη λογική και υπακούει σε αυτή, ενώ η αρμονία επιτυγχάνεται μέσω της διανοητικής και σωματικής εκπαίδευσης. Τα δύο αυτά, η λογική και ο θυμός (το θυμοειδές: η εγγενής ορμητικότητα του ανθρώπου), κυριαρχούν πάνω στην επιθυμία. Η δικαιοσύνη αποτελεί συνεπώς μια εσωτερική αρμονία των ψυχικών συστατικών του χαρακτήρα, με τρόπο ώστε ο νους (και τα αντικείμενα της επιθυμίας του) να κυβερνά τα πάθη και τις ορέξεις (και τα δικά τους αντικείμενα του πόθου) (443ff.).

Κατά τον Πλάτωνα σκοπός της πολιτικής εξουσίας δεν είναι η *αλλαγή της φύσης* του ανθρώπινου όντος, που είναι ικανό και για το καλό και για το κακό. Όπως δεν είναι και η *αλλαγή στο είδος του χαρακτήρα* που έχουν οι πολίτες. Σκοπός της εξουσίας είναι η διάπλαση και ο αναπροσανατολισμός των χαρακτήρων που διαθέτουν ήδη οι άνθρωποι, τους οποίους κάθε κοινωνία είναι σε θέση να τροποποιήσει μέσω των αξιών της. Η υπέρτατη *τέχνη* της δίκαιης διακυβέρνησης μιας δίκαιης και αρμονικής κοινωνίας ξεκινά συνεπώς από τη μέση των πραγμάτων, αποδεχόμενη ότι ήδη υπάρχουν τρεις βασικοί τύποι χαρακτήρα και ότι για κάθε τύπο υπάρχει αντίστοιχα μια φυσική εργασία, που προκύπτει από τις επιλογές που έκανε ο κάθε άνθρωπος και οι οποίες καθόρισαν το είδος του ανθρώπου που φαίνεται να είναι. Ο Πλάτωνας επιχειρεί να εξηγήσει ότι οι άνθρωποι είναι αυτοί που επιλέγουν το χαρακτήρα τους, μόνο όταν αφηγείται το μύθο του Ηρόδ, με τον οποίο κλείνει την *Πολιτεία*. Στο τέλος μόνο ο ακροτελεύτιος αυτός μύθος κάνει λόγο για τις επιλογές της ψυχής μετά τον φυσικό θάνατο, όταν προετοιμάζεται για τον επόμενο κύκλο του ενσώματου βίου της. Η *Πολιτεία* ωστόσο πρέπει να αποδεχθεί ως δεδομένες αυτές τις επιλογές και μετά να ασχοληθεί με τον προσανατολισμό του ανθρώπινου χαρακτήρα. Συνεπώς για τον Πλάτωνα η κυρίαρχη *τέχνη* είναι η διανοητική ικανότητα της διαμόρφωσης του κοινωνικοπολιτικού περιβάλλοντος, αφού έχει προηγηθεί μέσα από ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης η διαμόρφωση των αντίστοιχων ψυχολογικών ελατηρίων των τριών τάξεων που αποτελούν το κράτος.

Για τον Πλάτωνα η πολιτική *τέχνη*, δηλαδή η ικανότητα του αληθινού πολιτικού-φιλοσόφου, βασίζεται στην αυτοκυριαρχία του ίδιου του δημόσιου

άντρα μέσα από τη λογική και την εκπαίδευση των παθών του. Επειδή η λογική φροντίζει για το γενικότερο καλό του ατόμου, υπολογίζοντας (*λογίζεται*) ποιο είναι το καλύτερο ή το χειρότερο για ολόκληρη την ανθρώπινη ψυχή, υπάρχει μια αναγκαστική εισβολή του γνωστικού σε όλες τις επιλογές του επιθυμητικού. Αυτό όμως δεν το αντιλαμβάνονται όλοι. Ο Πλάτωνας έχει αποδεχθεί το ρόλο που παίζει το άλογο στοιχείο στη λήψη αποφάσεων των περισσότερων ανθρώπων και άρα αποδέχεται τις ηθικές αδυναμίες που διακρίνουν την πλειοψηφία. Δεν εκλαμβάνει αυτή την πραγματικότητα ως νοητικό σφάλμα, όπως ο Σωκράτης, αλλά ως ένα δεδομένο πρόβλημα της ανθρώπινης ψυχοσύνθεσης ή του χαρακτήρα, ο οποίος στη συνέχεια προσανατολίστηκε εσφαλμένα από επιβλαβή περιβάλλοντα. Τα περιβάλλοντα αυτά εξοικείωσαν το άτομο με επιθυμίες που αντίκεινται στα πραγματικά, μακροπρόθεσμα συμφέροντα του κάθε χαρακτήρα-εαυτού.

Οι χαρακτήρες που κυριαρχούνται από τις ορμές τους αναπτύσσουν τις λογικές τους ικανότητες εργαλειακά, ως μέσα για τη βραχυπρόθεσμη ικανοποίηση των σωματικών επιθυμιών.⁴⁸ Αν δεν αλλάξουν προσανατολισμό θα καταλήξουν μακροπρόθεσμα να βλάψουν τόσο τον εαυτό τους όσο και τους άλλους. Μολονότι είναι δυνατόν να αλλάξουν κατεύθυνση όσον αφορά στον τρόπο με τον οποίο εκτελούν τις εργασίες που τους ταιριάζουν εκ φύσεως, δεν είναι ικανοί να κυβερνήσουν τους άλλους, επειδή ο Πλάτωνας θεωρεί πλέον ότι δεν έχουν την ικανότητα να κυβερνήσουν λογικά ούτε τον ίδιο τους τον εαυτό. Ο Πλάτωνας πιστεύει ότι μόνο το εκπαιδευτικό του πρόγραμμα μπορεί να αλλάξει τις *πεποιθήσεις* των ανθρώπων, να αναπροσανατολίσει και να πειθαρχήσει τους χαρακτήρες που ήδη έχουν, προκειμένου ο καθένας να κάνει δίκαιες επιλογές στο πλαίσιο της σφαίρας του βίου που ταιριάζει καλύτερα στη φύση του. Όμως αυτού του είδους οι άνθρωποι θα κάνουν τις επιλογές αυτές μόνο ως αποτέλεσμα της *δόξας*, της αληθινής πεποίθησης την οποία πείστηκαν να υιοθετήσουν μέσω της εκπαίδευσης, και όχι μέσα από τη γνώση των αρχών που στηρίζουν τις συνεπείς ηθικές επιλογές. Άρα η πολιτική αρετή για τους περισσότερους ανθρώπους δεν σχετίζεται με την άμεση γνώση του φιλοσόφου, αλλά μάλλον με την ορθή αντίληψη προς την οποία τους προσανατολίζει ο φιλόσοφος-άρχοντας χρησιμοποιώντας τη σωστή παιδεία. Ακόμη και το δικό του αυστηρό πρόγραμμα εκπαίδευσης δεν μπορεί να αλλάξει το κυρίαρχο στοιχείο στο χαρακτήρα κάποιου – το μόνο που μπορεί να κάνει είναι να τον αναπροσανατολίσει. Γι' αυτό το λόγο η τάξη των δημιουργιών, η οποία κατά τον Πλάτωνα είναι αυτή που είναι επειδή αποτελείται από ανθρώπους

με χαρακτήρες που κυβερνώνται από τις σωματικές ορέξεις, θα γίνει τελικά κάπως πιο πειθαρχημένη και με λίγο αλλαγμένες επιθυμίες (που θα είναι προς το συμφέρον των μελών της αλλά και του συνόλου) χάρη στους Φύλακες-άρχοντες. Παρ' όλα αυτά όμως ο τρόπος ζωής τους θα μοιάζει μάλλον με εκείνον που ήδη χαρακτηρίζει τους περισσότερους ανθρώπους: θα έχουν προσωπική ιδιοκτησία και οικογένεια, θα φτιάχνουν πράγματα και θα καλλιεργούν αγαθά για τους εαυτούς τους και για την υπόλοιπη κοινωνία, ενώ θα απολαμβάνουν ταυτόχρονα τον γενικό θαυμασμό και θα δέχονται υλικές ανταμοιβές –χωρίς υπερβολές όμως– επειδή εξασκούν άρτια τις ικανότητές τους. Δεν θα έχουν ωστόσο καμία πολιτική ισχύ να εξουσιάζουν τους άλλους, ούτε και θα την επιθυμούν όμως, καθώς δεν θα φοβούνται πλέον μήπως τους αδικήσουν εκείνοι που διακρίνονται για τη φυσική τους ικανότητα να κυβερνούν. Θα πιστεύουν ότι κυβερνώνται από τους ανθρώπους που αποδείχθηκαν συστηματικά πιο δίκαιοι από τους ίδιους και θα δρέψουν και αυτοί τους καρπούς μιας δίκαιης κοινωνίας. Η συνέπεια αυτής της θέσης, όχι μόνο για την τάξη των δημιουργών αλλά ακόμη και για τους φιλοσόφους-άρχοντες, είναι ότι οι άνθρωποι επιζητούν την εμπλοκή τους στο είδος της πολιτικής στο οποίο αρίστευσε η δημοκρατική Αθήνα μόνο και μόνο επειδή φοβούνται μήπως κυβερνηθούν –και κατά συνέπεια ζημωθούν– από όσους είναι χειρότεροι από τους ίδιους.

Η διάγνωση του Πλάτωνα για την πηγή της συλλογικής δυστυχίας συνδέει τον κοινωνικό διχασμό με την αστάθεια, για την οποία πιστεύει ότι προκύπτει από την ανέλιξη ακατάλληλων κυβερνητών στην εξουσία. Σε αυτές τις περιπτώσεις η προσωπική ανασφάλεια και η αστάθεια των γενικών συνθηκών, που δεν οριοθετούνται από αμετάβλητα ηθικά πρότυπα αλλά είναι αντίθετα ανοιχτές στο τυχαίο, οδηγούν στη διατάραξη των δεσμών αμοιβαίου οφέλους. Χάρη όμως στο είδος της εκπαίδευσης που περιγράφει, και οι τρεις τύποι χαρακτήρα θα είναι δίκαιοι ο καθένας με τον δικό του τρόπο –επιτελώντας ο καθένας τα δικά του έργα– και όλοι θα επιθυμούν οι Φύλακες να κυβερνούν, οι Επίκουροι να υπερασπίζονται την πόλη και οι Δημιουργοί-τεχνίτες να παράγουν για την οικονομική ευημερία του συνόλου. Εάν επιτραπεί στην υλική και οικονομική φιλοδοξία να κυριαρχήσουν με ανεξέλεγκτο και απειθαρχητο τρόπο, τότε πιστεύει ότι η κοινωνική ζωή θα πάψει πλέον να είναι κοινωνική, και αντί γι' αυτό η γενικευμένη κτητικότητα θα κατανήσει αρπακτική εκμετάλλευση των ανταγωνιστικών απόμων, όπου το δικό μου κέρδος, όπως είχε πει ο Θρασύμαχος, είναι η δική σου ζημία. Ο Πλάτωνας αντικαθιστά αυτό το μοντέλο με μια εικόνα όπου οι

Δημιουργοί αναζητούν τις οικονομικές απολαβές ενώ οι άλλες τους φιλοδοξίες για κοινωνική εξουσία αμβλύνονται, και οι Επίκουροι επιζητούν τη στρατιωτική τιμή και δόξα μέσα από τα ανδραγαθήματα ενώ η ανταγωνιστική τους επιθετικότητα μετριάζεται από τον ηρωισμό τους, ο οποίος τίθεται υπό την εκτελεστική εξουσία των φιλοσόφων νομοθετών/εκπαιδευτών. Κατά τον Πλάτωνα μια κοινωνία που κυβερνάται από το ήθος είτε του οικονομικού είτε του ηρωικού ανθρώπου δεν ωφελεί ούτε τους δύο αυτούς τύπους, ούτε και εκείνους που μοιράζονται (και υποφέρουν) μια κοινή ζωή μαζί τους. Με αυτό τον τρόπο δικαιολογεί φιλοσοφικά την από μέρους του απόρριψη τόσο της δημοκρατικής όσο και της ακραίας ολιγαρχικής πολιτικής που γνώρισε η Αθήνα στη διάρκεια της ζωής του.

Οι γυναίκες ως Φύλακες

Αφιερώσαμε το χρόνο μας συζητώντας για τα τρία μέρη της ψυχής και τις αντίστοιχες τρεις κοινωνικές τάξεις που αναδεικνύονται μέσα από τις τριμερείς ψυχές, οι οποίες κυριαρχούνται η καθεμιά από το ένα ή το άλλο στοιχείο. Στο επίκεντρο της συζήτησής μας βρέθηκαν οι χαρακτήρες και οι φυσικές κλίσεις των ανθρώπων. Στο πέμπτο βιβλίο της *Πολιτείας* όμως, ο Πλάτωνας προτείνει κάτι το οποίο είναι βέβαιο ότι οι Αθηναίοι θα βρήκαν εξοργιστικό – την εκπαίδευση των γυναικών μέσα στην τάξη των Φυλάκων. Εξ αυτού του λόγου θεωρήθηκε ο Πλάτωνας από ορισμένους σύγχρονους μελετητές ως ο πρώτος φεμινιστής.⁴⁹ Ακόμη όμως και αν δεν είχαμε διαβάσει κανέναν άλλον πλατωνικό διάλογο (π.χ. τον *Τίμαιο*), όπου ο Πλάτωνας καθιστά απολύτως σαφή την αποστροφή του προς τη θηλυκότητα των γυναικών, θα μπορούσαμε και πάλι διαβάζοντας την *Πολιτεία* να ανακαλύψουμε εδάφια στα οποία οι γυναίκες χαρακτηρίζονται υπερσυναισθηματικές, παράλογες, υστερικές και, αν τους δινόταν η εξουσία, επικίνδυνες. Πράγματι, στο όγδοο Βιβλίο (563b) λέει ότι η ελευθερία και η ισότητα για τις γυναίκες (ως θηλυκού γένους) αποτελούν σύμπτωμα της κατάχρησης ελευθερίας που διακρίνει το δημοκρατικό κράτος. Τότε όμως τι επιτέλους θα μπορούσε να έχει στο μυαλό του όταν πρότεινε όχι μόνον οι γυναίκες Φύλακες να ασκούνται γυμνές μαζί με τους άντρες (452) όπως στη Σπάρτη, αλλά και να εκπαιδεύονται με τον ίδιο τρόπο προκειμένου να ασκήσουν ηγετικό ρόλο στην ιδανική πόλη;

Η όλη συζήτηση ανοίγει με την πρόταση του Σωκράτη ότι μεταξύ των

Φυλάκων όλα πρέπει να είναι κοινά, όπως συμβαίνει ανάμεσα σε φίλους, και αυτό ισχύει και για τις γυναίκες και τα παιδιά (449). Θα πρέπει όμως οι γυναίκες να επιτελούν τα ίδια καθήκοντα με τους άντρες ή οφείλουν να μένουν στο σπίτι για να μεγαλώσουν και να αναθρέψουν τα παιδιά τους και άρα να απέχουν από τα πολεμικά έργα και να μην εκπαιδεύονται για την άσκηση εκτελεστικών και κυβερνητικών καθηκόντων; Ο Σωκράτης συμφωνεί πως υπάρχουν σημαντικές φυσικές διαφορές ανάμεσα στους άντρες και στις γυναίκες (453) και έχει ήδη γίνει αποδεκτό ότι οι διαφορετικές φύσεις χρειάζονται διαφορετικού είδους ενασχολήσεις. Όμως αυτό που εννοεί ο Σωκράτης λέγοντας ότι οι φύσεις είναι διαφορετικές (σε αντίθεση με τις φυσικές διαφορές) δεν έχει τίποτε απολύτως να κάνει με τα βιολογικά χαρακτηριστικά [η γυναίκα τίκτει και ο άντρας γεννά (454)], στον ίδιο βαθμό τουλάχιστον που δεν παίζουν απολύτως κανένα ρόλο και οι επιφανειακές διαφορές στην εμφάνιση μελών του ιδίου φύλου, π.χ. οι φαλακροί άντρες και οι άντρες με μακρά κόμη (454). Για τον Σωκράτη η φύση του ατόμου, ο εσωτερικός χαρακτήρας του που καθορίζεται από την ψυχή, είναι αυτή που καθορίζει την κοινωνική του λειτουργία, και δεν υπάρχει καμιά κοινωνική λειτουργία που να προσιδιάζει καθεαυτή αποκλειστικά στη γυναίκα ή στον άντρα (455). Η πλατωνική ψυχή θα μπορούσε μεν να θεωρηθεί ότι βασίζεται στο αρσενικό μοντέλο της τριμερούς ψυχής, ο ίδιος όμως την παρουσιάζει ως άφυλη. Οι φυσικές ικανότητες (η αντίστοιχη κυριαρχία του λογικού ή του πνεύματος) που οφείλουν να διαθέτουν όσοι ασκούν ηγετικούς, λειτουργικούς ρόλους στο κράτος είναι κατά τον Πλάτωνα όμοια κατανεμημένες σε κάθε φύλο, αν και «γενικώς η γυναίκα είναι πιο αδύναμη από τον άντρα» και σε αυτό το σημείο του κειμένου αυτό σημαίνει συνήθως ως προς τη φυσική ρώμη ή την αντοχή στις πολεμικές δραστηριότητες. Η γυναικεία ψυχή μπορεί να είναι φιλοσοφική και γενναία και εάν μια γυναίκα επιδειξει αυτές τις ιδιότητες, τότε είναι ικανή να γίνει Φύλακας. Ορισμένοι άντρες και γυναίκες έχουν την ίδια φυσική ικανότητα να ασκήσουν τα καθήκοντα του Φύλακα, που εν προκειμένω περιλαμβάνουν τη διεξαγωγή του πολέμου, την αστυνόμευση της πόλης και άλλα εκτελεστικά καθήκοντα, με τη διαφορά ότι η γυναίκα είναι ασθενέστερη του άντρα. Άρα όσοι έχουν παρόμοιο χαρακτήρα θα εκπαιδεύονται με παρόμοιο τρόπο ώστε να γίνουν οι τέλει άνθρωποι του τέλει κράτους. Στην πράξη, η χρησιμότητα των καλύτερων εκπροσώπων του γυναικείου φύλου φαίνεται να είναι κατά κύριο λόγο το ζευγάρι με τους καλύτερους των αντρών, προκειμένου να γεννήσουν τα καλύτερα παιδιά

για το κράτος (461) – πρακτική που επίσης θυμίζει τις σπαρτιατικές συνήθειες.⁵⁰ Όλοι ζουν και τρέφονται από κοινού, κανείς δεν έχει ιδιωτική περιουσία, ενώ χρησιμοποιούν τις λέξεις «δικό μου» και «ξένο» με την ίδια έννοια και για τα ίδια πράγματα, ώστε το κέρδος και η ζημία του ενός να θεωρείται ως κέρδος και ζημία για το σύνολο της κοινότητας (462).

Παρότι ο Πλάτωνας μιλά για Φιλοσόφους-Βασιλείς και ουδέποτε για Φιλοσόφους-Βασίλισσες, στην περίπτωση που ένας μικρός αριθμός γυναικών αποδεικνυόταν ικανός για μια τέτοια διανοητική ανάπτυξη, δεν θα το κατόρθωνε αυτό ως «γυναίκα» αλλά ως ψυχή που κυριαρχείται από το λογικό. Το ίδιο ισχύει και για τους άντρες. Αυτού του είδους οι άνθρωποι που διαθέτουν τα απαραίτητα προσόντα θα είναι οι φιλόσοφοι-άρχοντες (540b). Για τον Πλάτωνα η φιλοσοφική άσκηση της πολιτικής εξουσίας δεν έχει σχέση με το φύλο, από τη στιγμή που για εκείνον η διαφορά φύλου αποτελεί απλώς ένα χαρακτηριστικό του σώματος παρά της ψυχής.⁵¹ Άρα μόνο στην ιδανική πολιτεία οι γυναίκες, όχι ως θηλυκά αλλά ως έλλογες ψυχές, θα μπορούσαν να πραγματώσουν αυτό που ο Πλάτωνας εκλαμβάνει ως τον λογικό ανθρωπινό εαυτό τους.

Η πραγμάτευση από τον Πλάτωνα στο πέμπτο Βιβλίο αναφέρεται στους Φύλακες ως προστάτες και υπερασπιστές των κοινών ανθρώπων. Η συζήτηση είναι μια παρωδία των σπαρτιατικών θεσμών,⁵² που δεν κάνει ακόμη την παραμικρή αναφορά στο αντίστοιχο της σπαρτιατικής *Γερουσίας* που θα υπάρχει στη δική του *πολιτεία*. Ουδείς περιγράφεται ακόμη να αφιερώνει όλη του την ενέργεια στη φιλοσοφία ως τρόπο ζωής. Πράγματι, όπως ξεκαθαρίζει ο Σωκράτης (473 έως τέλος), η κοινωνία που περιγράφει δεν πρόκειται ποτέ να γίνει πραγματικότητα μέχρις ότου οι φιλόσοφοι να γίνουν άρχοντες ή οι άρχοντες και οι κυβερνήτες να γίνουν φιλόσοφοι, έτσι ώστε η πολιτική εξουσία και η φιλοσοφία να περάσουν στα ίδια χέρια. Γι' αυτό πρέπει να μας πει τώρα τι είναι αυτό που ορίζει το φιλόσοφο και με ποιον τρόπο υπάρχει ένας Πραγματικός κόσμος των Ειδών, με τη μορφή «ουσιωδών αληθειών», που υφίσταται ανεξάρτητα από το νου του ίδιου του φιλοσόφου (473). Αυτά τα Είδη λειτουργούν ως αντικείμενα της σκέψης του, είναι η καθαρή μορφή από την οποία ο νους του θα αντλήσει τα αμετάβλητα και απόλυτα παραδείγματα αναφοράς, με βάση τα οποία τα επιμέρους πράγματα του ορατού κόσμου γίνονται αντιληπτά ως το είδος των πραγμάτων που είναι. Μόνο αφού έχουμε πληροφορηθεί για τον περιπαθή έρωτα του φιλοσόφου για την αμετάβλητη και ουσιώδη αλήθεια, είμαστε σε θέση να εννοήσουμε ότι κάθε φορά που η γνώση της αλήθειας υλοποιείται κατόπιν στην πράξη, όπως

στην περίπτωση της θέσπισης ενός ιδανικού «κράτους», η πράξη θα υστερεί πάντοτε της ακρίβειας που έχει η θεωρία χωρίς όμως να αποκόβεται από αυτή, όπως πίστευε ο Θρασύμαχος. Μαθαίνουμε ότι είναι στη φύση της πράξης να απομακρύνεται περισσότερο (όχι να αποκόβεται) από την αληθινή πραγματικότητα ή την *αλήθεια* συγκριτικά με τη θεωρία (473a). Εφόσον ο ορατός κόσμος ήδη «συμμετέχει» στις Ιδέες, η λογική ψυχή του φιλοσόφου έχει ισχυρότερο κίνητρο να επιχειρήσει την πληρέστερη αναπαραγωγή του χαρακτήρα των Ιδεών στον ηθικό κόσμο των ανθρώπινων όντων.

Άνθρωποι με ξεχωριστά χαρίσματα και η παιδεία τους

Ο Πλάτωνας βάζει τον Σωκράτη να περιγράψει έναν σπάνιο τύπο χαρακτήρα, ο οποίος διαθέτει ένα νου που μπορεί να «δει» την ουσιαστική φύση του Ωραίου, χωρίς να συγχέει ένα συγκεκριμένο όμορφο πράγμα με τον καθολικό χαρακτήρα του Ωραίου. Γνωρίζουμε αυτού του είδους την περιγραφή ήδη από τον *Φαίδωνα*. Αυτός ο άνθρωπος γνωρίζει αυτό που υπάρχει με την πλήρη έννοια του όρου (477). Αντικείμενο της γνώσης είναι «αυτό που υπάρχει»⁵³ και η λειτουργία του έλλογου μέρους ή της δύναμης της ψυχής είναι να γνωρίζει την πραγματικότητα των οντοτήτων. Το να έχουμε μια άποψη ή πεποίθηση για κάτι είναι διαφορετικό από το να το γνωρίζουμε. Η πίστη είναι το ενδιάμεσο ανάμεσα στην άγνοια και τη γνώση, την ανυπαρξία και την ύπαρξη. Όσοι είναι ικανοί να βλέπουν την ορατή ομορφιά, δικαιοσύνη κτλ. στις διάφορες εκφάνσεις τους στον φυσικό κόσμο της πολλαπλότητας και της αλλαγής αλλά είναι ανίκανοι, *ακόμη και με τη βοήθεια κάποιου άλλου*, να αγγίξουν το απόλυτο Ωραίο, μπορεί να πει κανείς ότι έχουν μια πίστη αλλά δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι γνωρίζουν αυτό στο οποίο πιστεύουν (479e). Αντίθετα, όσων οι καρδιές είναι προσηλωμένες στη γνήσια Πραγματικότητα αξίζουν τον τίτλο του Φιλοσόφου (480). Είναι σε θέση να συλλάβουν την αιώνια και αμετάβλητη αλήθεια και έχουν κατά συνέπεια σαφή πρότυπα αναφοράς στο νου τους. Αυτοί οι φιλοσοφημένοι Φύλακες διαθέτουν χαρακτήρες που επιδεικνύουν κάτι περισσότερο από μια απλή εξοικείωση με τις εγκόσμιες εμπειρίες. Έχουν επιπροσθέτως χαρακτήρες που ελαύνονται από μια αγάπη για το σύνολο της Πραγματικότητας, αγαπούν την αλήθεια και έχουν επιδείξει αυτή τους την επιθυμία για ολόκληρη την αλήθεια από τα πρώτα τους χρόνια. Οι φιλόσοφοι είναι οπαδοί της «συνολικής αλήθειας» και αναφέρονται στη γνώση ως ένα όλο.⁵⁴

«Έτσι, οποιανού ανθρώπου οι επιθυμίες έχουν στραφεί προς την παιδεία, τη γνώση και τα παρόμοια, αυτού οι ηδονές θα αναφέρονται στα πράγματα του νου, ενώ τις ηδονές του σώματος θα τις ξεπερνάει, εφόσον βέβαια ο άνθρωπος αυτός δεν προσποιείται αλλά είναι στ' αλήθεια φιλόσοφος». (485e)

Ο Πλάτωνας περιγράφει μια διαδικασία συναισθηματικής ακαταληπτότητας. Αυτού του είδους ο άνθρωπος θα καταλήξει να θεωρεί ακατανόητες τις προηγούμενες «αρχαϊκές» επιθυμίες του. Θα αδυνατεί πια να αντιληφθεί τι είναι αυτό που έχουν τα αντικείμενα της πρότερης επιθυμίας του, το οποίο μπορεί να κάνει τον οποιονδήποτε, όχι μόνο τον εαυτό του αλλά τον καθένα που έχει την ίδια ψυχολογία, όποιον δηλαδή έχει βιώσει τις προηγούμενες επιθυμίες για να περάσει στη συνέχεια σε άλλες περισσότερο διανοητικές εμπειρίες, να επιθυμεί αυτό που επιθυμούσε προηγουμένως.⁵⁵

Ο άνθρωπος αυτός θα διακρίνεται από αυτοκυριαρχία, δεν θα είναι φιλοχρήματος, μικροπρεπής και κακός, αλλά αντίθετα θα είναι γενναιόδωρος, δεν θα βλέπει το θάνατο σαν κάτι που προκαλεί φόβο και άρα θα είναι ανδρείος και με καλό μνημονικό (486ff.), θα επιδεικνύει μια αίσθηση συμμετρίας και θα είναι πρόθυμος να μάθει. Τότε μόνο η εκπαίδευση και η ωριμότητα ολοκληρώνουν αυτό το χαρακτήρα, και μόνο σε αυτούς τους ανθρώπους, αφού έχουν εκπαιδευτεί φιλοσοφικά, μπορούμε να εμπιστευτούμε το κράτος (487).

Χωρίς την κατάλληλη παιδεία και περιβάλλον, αυτοί οι χαρισματικοί χαρακτήρες καταντούν ιδιαίτερα κακοί (491e). Σήμερα όμως, κάνοντας μια έμμεση αναφορά στην Αθήνα, ο Σωκράτης ισχυρίζεται ότι ο ίδιος ο δήμος είναι αυτός που εκπαιδεύει τους νέους και τους γηραιότερους, όταν συνάζονται στη Συνέλευση, στα δικαστήρια ή στο θέατρο. Γι' αυτό το λόγο είναι καθαρή αφροσύνη να επιχειρηθεί μέσα από το είδος της ιδιωτικής διάπλασης του χαρακτήρα που προσφέρουν οι Σοφιστές να δημιουργηθεί ένας τύπος χαρακτήρα διαφορετικός από εκείνον που επαινεί ή μέμφεται το πλήθος.⁵⁶ Ποτέ δεν ήταν αλλά ούτε και θα είναι στο μέλλον δυνατόν να εκπαιδευτεί κάποιος με πρότυπα που αποκλίνουν από εκείνα της κοινής γνώμης (493), οπότε ο πρώτος στόχος πρέπει να είναι ο αναπροσανατολισμός της κοινής γνώμης, προκειμένου να δημιουργηθεί το καλύτερο δυνατό περιβάλλον μέσα στο οποίο μπορεί να ανθίσει ιδανικά η φιλοσοφική φύση. Οι κοινοί άνθρωποι της σημερινής κοινωνίας ποτέ δεν θα πιστέψουν στη διάκριση ανάμεσα στο αφηρημένο και το συγκεκριμένο ωραίο, και άρα η φιλοσοφία είναι αδύνατη ανάμεσά τους, και συνεπώς αποδοκιμάζουν τους

φιλοσόφους (494). Μαθαίνουμε όμως ότι οι κοινοί άνθρωποι είναι δυνατόν να αλλάξουν προσανατολισμό. Μπορούν να αλλάξουν γνώμες και πεποιθήσεις αν, αντί να τους προπηλακίζουμε, τους φερθούμε ευγενικά και ανασκευάσουμε τις προκαταλήψεις τους ενάντια στη φιλοσοφική μάθηση. Μπορεί να τους δειχθεί ότι οι φιλόσοφοι δεν είναι αυτό που έχουν συνηθίσει να βλέπουν στη δική τους κοινωνία, αλλά αντίθετα είναι άνθρωποι που διακρίνονται από χαρακτήρες και συνήθειες στις οποίες κυριαρχεί η λογική, ότι είναι άνθρωποι ηθικά ακέραιοι, δίκαιοι, λογικοί και πειθαρχημένοι και ότι κανείς δεν μπορεί ποτέ να ζημιωθεί από αυτούς. Οι περισσότεροι άνθρωποι, λέει ο Σωκράτης, είναι εκ φύσεως ευπροσήγοροι και έχουν καλή ιδιοσυγκρασία, οπότε μπορούν να μεταπειστούν με αυτό τον τρόπο (500). Όμως η πειθώ πρέπει να ξεκινήσει από πολύ νωρίς.

Ακόμη και σε διεφθαρμένες κοινωνίες, ο άνθρωπος με φιλοσοφική φύση θα αναγνωριστεί από όλους ότι είναι εξαιρετικά προικισμένος, σωματικά και πνευματικά, και θα πρέπει να προσπαθήσει να μείνει πιστός στη φύση του ακόμη κι αν οι φίλοι και οι συμπολίτες του θα ήθελαν να χρησιμοποιήσουν τα χαρίσματά του για τους δικούς τους σκοπούς. Όμως οι ίδιες οι συνιστώσες της φιλοσοφικής φύσης, με τη φυσική κλίση προς τη λογική που τη διακρίνει, είναι αυτές που θα κάνουν τους συντρόφους του φιλοσόφου να επιχειρήσουν να εξασφαλίσουν την υποστήριξη του για τους δικούς τους τρόπους ζωής, εμποδίζοντας ενεργά τον άνθρωπο αυτόν από το να είναι φιλόσοφος. Σε ένα κακό περιβάλλον, τα χαρίσματά του θα καταστρέψουν την ίδια του τη φύση. «Ακριβώς από τέτοιους προικισμένους ανθρώπους προέρχονται όσοι προξενούν τις πιο μεγάλες συμφορές στις πολιτείες και στα άτομα, καθώς και όσοι κάνουν τα πιο μεγάλα καλά, αν τύχει να αναπτύξουν τέτοια κλίση» (495).

Όσοι είναι προικισμένοι με φυσικά φιλοσοφικά χαρίσματα πρέπει να ανατρέφονται σε μια κατάλληλη κοινωνία, που να τους «προδιαθέτει» να χρησιμοποιούν τα χαρίσματά τους για το ύψιστο αγαθό. Όταν δεν συμβαίνει αυτό, τότε παρεμβαίνει η τύχη. Έτσι κι αλλιώς θα αναδειχθούν άνθρωποι με φιλοσοφικές φύσεις, ακόμη και αν όλα αφεθούν στην τύχη.

«Θα επιβιώσει λοιπόν ένα μικρό κομμάτι από εκείνους που αξίζουν να ασχολούνται με τη φιλοσοφία – ίσως κάποιος έντιμος άνθρωπος που σώθηκε στην εξορία από τις επιρροές που θα διέφθειραν τη φυσική του προσήλωση σ' αυτήν· ή ίσως κάποιος μεγάλος νους που γεννήθηκε σε κάποια ασήμαντη πόλη κι έτσι περιφρόνησε την πολιτική· ή εξαιτίας της κακής του υγείας δεν μπόρεσε

να αναμειχθεί στην πολιτική. Και ίσως να υπάρχουν κάποιοι λίγοι προικισμένοι άνθρωποι που στρέφονται προς τη φιλοσοφία από άλλα επαγγέλματα τα οποία δίκαια απεχθάνονται... Αυτή λοιπόν η μικρή συντροφιά, έχοντας γευθεί τη φιλοσοφική ευδαιμονία και βιώσει την αλλοφροσύνη των πολλών, καταλαβαίνει ότι η πολιτική ζωή δεν έχει τίποτα το υγιές και ότι δεν θα βρει κανέναν σύμμαχο να τους παρασταθεί στον αγώνα για τη δικαιοσύνη. Και εάν δεν είναι διατεθειμένοι να συμμετάσχουν στη γενική φαυλότητα και όμως δεν έχουν τη δύναμη να την πολεμήσουν από μόνοι τους, τότε το πιθανό είναι ότι θα εξοντωθούν όπως οι άνθρωποι που βρέθηκαν ανάμεσα σε άγρια θηρία, χωρίς να ωφελήσουν τον εαυτό τους ή τους άλλους, χωρίς να ευεργετήσουν τους φίλους τους ή την κοινωνία».

Ως ένα βαθμό λοιπόν ο Σωκράτης συμφωνεί με τον αμοραλιστή Θρασύμαχο ότι σε μια διεφθαρμένη κοινωνία ο ενάρετος άνθρωπος είναι πολύ πιθανόν να υποφέρει, ακόμη και να αφανιστεί. Σκοπός όμως του Σωκράτη είναι να δείξει ότι παρ' όλα αυτά η δικαιοσύνη κάνει τον δίκαιο άνθρωπο ευτυχέστερο από τον άδικο, ακόμη και υπό αυτές τις συνθήκες. Σκοπός του δεν είναι να αποδείξει ότι ο δίκαιος άνθρωπος είναι πάντοτε ευτυχισμένος. Κι έτσι ο δίκαιος άνθρωπος, αφού «τα υπολογίσει όλα αυτά, ζει ήσυχα και κλεισμένος στον εαυτό του, όπως κάποιος που ζητάει καταφύγιο πίσω από ένα τοίχο μέσα στην ανεμοθύελλα» (496d-e). Και έτσι γίνεται ατάρκτης. Προσαρμόζοντας τις επιθυμίες του ανάλογα με αυτές που μπορεί να εκπληρώσει στο περιβάλλον που έτυχε να βρεθεί, ο σοφός και δίκαιος άνθρωπος εξασφαλίζει την ευτυχία του, όποιες και αν είναι οι εξωτερικές συνθήκες, περισσότερο από τον άδικο που εμπλέκεται στις ανασφαλείς καταστάσεις ενός διεφθαρμένου κόσμου. Θεωρητικά όμως υπάρχουν σαφώς ιδανικές συνθήκες, εντός των οποίων αυτού του είδους ο σοφός και δίκαιος χαρακτήρας μπορεί να ευδοκιμήσει καλύτερα.

Η δυνατότητα του φιλοσόφου-άρχοντα και το ιδανικό πολίτευμα: Θεωρία και πράξη⁵⁷

Εάν επί του παρόντος δεν υπάρχει καμιά μορφή κοινωνίας στον πραγματικό κόσμο που να είναι αρκετά καλή για τη φιλοσοφική φύση, τότε θα πρέπει να θεμελιωθεί ή να κατασκευαστεί μια ιδανική κοινωνία με βάση τις θεωρητικές γραμμές που ήδη αναπτύχθηκαν προηγουμένως. Μόνο τότε θα

γίνει για πρώτη φορά προφανές ότι ο φιλόσοφος-άρχοντας είναι *μια δυνατότητα* και όχι κάποια ανέφικτη φαντασίωση. Κατά τον Πλάτωνα οι άνθρωποι φαίνονται έτοιμοι να αποδεχθούν την ύπαρξη της φιλοσοφικής φύσης, όμως στις διεφθαρμένες κοινωνίες είτε θεωρούν τον κάτοχό της άχρηστο είτε προσπαθούν να επιτάξουν τα таланτά του για να εξυπηρετήσουν τους δικούς τους, μη φιλοσοφικούς και διεφθαρμένους σκοπούς. Με ποιον τρόπο είναι δυνατόν να αναπροσανατολιστούν οι κοινοί άνθρωποι, προκειμένου ο φιλόσοφος να βρει τη θέση που του ανήκει δικαιοματικά; Από τη στιγμή που κάποιος διατύπωσε μια θεωρία που περιγράφει το είδος της κοινωνίας μέσα στην οποία μπορεί να ευδοκιμήσει η φιλοσοφική φύση τόσο για το δικό της συμφέρον όσο και για εκείνο των άλλων, πώς ξεκινά μετά την πρακτική διαδικασία κατασκευής του τέλειου «κράτους»; Για μια ακόμη φορά αυτό μπορεί να συμβεί με την παρέμβαση της τύχης: είτε στην περίπτωση που η τύχη υποχρεώσει τη μειονότητα των αδιάφθορων φιλοσοφικών φύσεων να αναμειχθούν στην πολιτική, και καταστεί δυνατόν να αναγκάσουν την κοινωνία να τους ακούσει, είτε στην περίπτωση που η θεία πρόνοια εμπνεύσει σε ορισμένους από τους υπαρκτούς ηγεμόνες μια αυθεντική αγάπη για τη φιλοσοφία. Ο Πλάτωνας μας βεβαιώνει πως δεν υπάρχει κανένας λόγος να υποθέσει κανείς ότι είναι αδύνατον να συμβεί ένα από τα δύο αυτά τυχαία ενδεχόμενα.

Είναι όμως αυτό αρκετό; Θα πρέπει η κοινωνία και η φιλοσοφική φύση να περιμένουν τη θεά τύχη; Και ποιο από τα δύο αυτά τυχαία περιστατικά είναι για τον Πλάτωνα το πιθανότερο να συμβεί; Ίδανικά, το στοιχείο της τυχειότητας πρέπει να αντικατασταθεί από την πρωτοβουλία των ιδρυτών της ιδεώδους *πολιτείας*, που χρειάζονται έναν καθαρό καμβά (501a). Ο καλύτερος και ταχύτερος τρόπος για τη δημιουργία της ιδεώδους κοινωνίας και του ιδεώδους πολιτεύματος (541a) είναι να χτίσουμε μια κοινωνία από την αρχή, ξεκινώντας με παιδιά ηλικίας κάτω των δέκα ετών και την απομάκρυνση των μεγαλύτερων τους που λειτουργούν με τις συνήθειες του παρελθόντος στα προάστια (540d-e, 541a). Τα παιδιά, που ήδη εμφανίζουν την αναμενόμενη τριμερή διαφοροποίηση της φύσης τους, είναι αυτά που θα πρέπει να πειστούν μέσα από την παιδεία. Η παιδεία αυτή θα ελκύσει με διαφορετικό τρόπο τα αντίστοιχα στοιχεία που δεσπάζουν στην ψυχή του κάθε παιδικού χαρακτήρα ή φύσης, ενώ για την πλειοψηφία των παιδιών οι μύθοι και οι ιστορίες θα προσφέρουν την αληθινή πίστη που ταιριάζει στα είδη της νοητικής λειτουργίας για τα οποία είναι ικανές οι ψυχές τους. Η εκπαιδευτική διαδικασία θα τα προετοιμάσει να κάνουν το έρ-

γο που το καθένα τους είναι εκ φύσεως ικανότερο να επιτελέσει. Για την εκλεκτή μειοψηφία των φιλοσοφικών ψυχών, ο Σωκράτης προσδιορίζει ότι η φιλοσοφική εκγύμναση θα πρέπει να είναι ακόμη περιορισμένης εκτάσεως στα παιδιά και καθώς αυτά μεγαλώνουν, το πρώτο μέλημά τους θα πρέπει να είναι η σωματική τους εκγύμναση. Καθώς ωριμάζουν, η πνευματική τους εκπαίδευση εντατικοποιείται και όταν πια η φυσική τους ρώμη αρχίσει να φθίνει και δεν είναι πια ικανοί για πολιτικά και στρατιωτικά καθήκοντα, θα αφιερώσουν επιτέλους όλη τους την ενέργεια στη φιλοσοφία.

Η μεγάλη πλειοψηφία των Φυλάκων, για να μη μιλήσει κανείς για τους Δημιουργούς, δεν θα αναγνωρίσει ποτέ τις Ιδέες στην πλήρη πλατωνική τους έννοια. Αυτός είναι ο στόχος της επίλεκτης μειοψηφίας. Η αριθμητική, η γεωμετρία και οι άλλες σπουδές που οδηγούν στη διαλεκτική, έχοντας παρουσιαστεί στην παιδική ηλικία με τη μορφή παιχνιδιού, συνεχίζονται με τη σωματική εκγύμναση, και καταλήγουν σε μια περαιτέρω επιλογή όσων επιδεικνύουν τη μεγαλύτερη κλίση προς τη διαλεκτική όταν τα παιδιά φτάσουν στα είκοσι και, μία ακόμη φορά, στην ηλικία των τριάντα ετών. Η κλίση προς τη διαλεκτική περιγράφεται σε αυτό το στάδιο ως η ικανότητα να έχεις την καθολική άποψη, να μπορείς να δεις δηλαδή πως όλα τα διαχωρισμένα, μέχρι τότε, αντικείμενα σπουδών ταιριάζουν σε ένα ενιαίο σύνολο (537c). Στην ηλικία των τριάντα ετών όσοι έχουν επιλεγεί παίρνουν σιγά σιγά μέρος σε φιλοσοφικές συζητήσεις, ταυτόχρονα όμως στέλνονται στον κόσμο των πολιτικών και στρατιωτικών αξιωμάτων για να αποκτήσουν πρακτική εμπειρία. Το στάδιο αυτό διαρκεί δεκαπέντε χρόνια. Μόνο αφού έχουν φτάσει πια τα πενήντα τους χρόνια θα «αναγκαστούν, σηκώνοντας ψηλά τα μάτια του νου για να ατενίσουν την πηγή του φωτός αντικρίζοντας το Αγαθό όπως είναι καθαυτό» (540a) μέσω της διαλεκτικής.⁵⁸ Από εκεί και πέρα θα είναι ικανοί να κυβερνούν ως φιλόσοφοι, αναλαμβάνοντας εκ περιτροπής τα κοπιώδη έργα της πολιτικής και κάνοντας το καθήκον τους ως Αρχόντες (540a-b).

Κανείς δεν γεννιέται ηγέτης. Η τέχνη του κυβερνάν είναι κάτι που πρέπει να διδαχθεί. Ο Πλάτωνας εννοεί με αυτό ότι είναι δυνατόν να καλλιεργηθεί ένα συγκεκριμένο είδος φυσικής ιδιοσυγκρασίας, προκειμένου να αξιοποιήσει στο έπακρο τις λογικές του δυνατότητες. Τα παιδιά που καταλήγουν τελικά στην ομάδα των σπάνιων φιλοσόφων-αρχόντων δοκιμάζονται ανελέητα ως προς την αντοχή τους στις απολαύσεις, στον πόνο και στις άλλες συμφορές. Δοκιμάζεται η ευχέρειά τους να μαθαίνουν και να θυμούνται, προκειμένου να διαπιστωθεί η ικανότητά τους να παίρνουν πρωτοβουλίες, η ευρύτητα του οράματός τους, αλλά και η σταθερότητα, η φερεγγυότητα

τα, η αξιοπιστία και η ικανότητά τους να μένουν ασυγκίνητα από το φόβο σε περίοδο πολέμου. Οι χαρακτήρες ή οι φύσεις τους είναι σπάνιες (503). Μετά θα δουλέψουν εξίσου σκληρά πάνω στην πνευματική τους καλλιέργεια και τη σωματική τους εκπαίδευση. Τελικά, μέσα από μια όλο και πιο αφηρημένη εκπαίδευση σε διάφορα είδη μαθηματικών σπουδών [αριθμητική, επιπεδομετρία, στερεομετρία, αστρονομία και αρμονία (524e-531c)], θα αντιληφθούν ότι η υπέρτατη μορφή της γνώσης είναι η γνώση της ουσίας του αγαθού, η Ιδέα του Αγαθού, από την οποία όλα τα πράγματα που είναι δίκαια, όμορφα κτλ., αντλούν τη χρησιμότητα και την αξία τους. Η χρησιμότητα και η αξία τους έχει να κάνει με τον ανθρώπινο εαυτό.

Σκοπός είναι να φανεί πως αυτό που επιζητά τόσο φλογερά ο άνθρωπος ώστε να το βάζει πριν από οτιδήποτε άλλο είναι, για τον δεδομένο άνθρωπο, το αγαθό. Εάν πιστεύεις, όπως πιστεύει ο πλατωνικός Σωκράτης, ότι υπάρχει ένα Απόλυτο Αγαθό, η γνώση του οποίου αποτελεί την πρωταρχική επιδίωξη και το κύριο μέλημα του ανθρώπου, τότε καμιά άλλη γνώση δεν μπορεί να είναι εξίσου σημαντική όσο η γνώση αυτού του αγαθού. Κάθε άνθρωπος οφείλει πάνω απ' όλα να ασχοληθεί με τον τελικό σκοπό του ανθρώπινου ενδιαφέροντος, που είναι το δικό του καλό. Ο Πλάτωνας ασχολείται εδώ με ένα ζήτημα το οποίο ο πρωιμότερος Σωκράτης είχε αφήσει αναπάντητο: με τη νοητική σύλληψη του πράγματος εκείνου που πρέπει να διαθέτει κάθε πράξη ή κτήμα που κοινώς ονομάζεται αγαθό, προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι αυτό θα είναι πάντοτε χρήσιμο και επωφελές για τον ανθρώπινο εαυτό ή ψυχή. Το πράγμα αυτό είναι το Αγαθό, που είναι ανώτερο του Είναι αλλά και το αίτιο που διατηρεί ως αρετές όλες τις υπόλοιπες Ιδέες. Το Αγαθό έχει το λόγο για την ύπαρξή του μέσα στον ίδιο του τον εαυτό, είναι όμως και ο λόγος για τον οποίο μπορούμε να αναγνωρίσουμε την αγαθότητα άλλων πραγμάτων ως τελική εξήγηση της ύπαρξής τους, δηλαδή σε τι *χρησιμεύουν* ως επωφελή και συμφέροντα.

Ο Πλάτωνας μας λέει ότι το Αγαθό είναι ανώτερο από τη δικαιοσύνη και τις άλλες ιδιότητες ή αρετές (505). Το Αγαθό πρέπει να εκληφθεί ως το ουσιαστικό στοιχείο, η πηγή όλων των άλλων πραγμάτων που ονομάζονται αρετές ή δίκαια και όμορφα πράγματα. Όμως τι είναι το αγαθό *αυτό* *καθεαυτό* είναι κάτι που δεν μπορεί να εξηγήσει ο Σωκράτης (506d-e). Λέει στους συντρόφους του ότι την αλήθεια γι' αυτό το ζήτημα τη γνωρίζει μόνο ο θεός (517c-d). Στην καλύτερη περίπτωση, το Αγαθό μπορεί να περιγραφεί κατ' αναλογία με το φως, το οποίο κάνει τα αντικείμενα ορατά στο μάτι. Όπως ο ήλιος είναι το «αίτιο» της όρασης στον κόσμο των αισθητών,

το Αγαθό είναι το «αίτιο» της γνώσης και των πραγμάτων που κατακτώνται γνωστικά στον Νοητό κόσμο (508b). Το μάτι του νου αντιλαμβάνεται τα αντικείμενα όταν αυτά φωτίζονται από την αλήθεια και την πραγματικότητα, και ο νους λειτουργεί σύμφωνα με το λόγο. Αυτό που χαρίζει στα αντικείμενα γνώσης του νου την αλήθεια τους και στον ίδιο το νου τη δύναμη της κατανόησης είναι η Ιδέα του Αγαθού, που είναι το αίτιο της γνώσης και της αλήθειας. Η γνώση και η αλήθεια *μοιάζουν* στο Αγαθό, όμως το ίδιο το Αγαθό είναι «ανώτερο» κι απ' τα δύο. Υπερβαίνει την πραγματικότητα, αλλά είναι ταυτόχρονα το αίτιο της ύπαρξης και της λογικής φύσης της πραγματικότητας (509).

Αυτό που χρειαζόμαστε και δεν έχουμε ακόμη είναι μια περιγραφή του είδους της διασκεπτικής, συνοπτικής γνώσης που θα μας επιτρέψει να δούμε πώς η Ιδέα του Αγαθού εξηγεί τη φύση των άλλων Ιδεών και του αισθητού κόσμου, ο οποίος είναι ως έχει επειδή «συμμετέχει» στη μεταφυσική τάξη του υπαρκτού. Από εκεί και πέρα ο στοχασμός πάνω στον φυσικό κόσμο που γίνεται αντιληπτός διά των αισθήσεων μας επιτρέπει να κατανοήσουμε το αγαθό και το έλλογο μέσα στον φυσικό κόσμο.⁵⁹ Σε αυτό το σημείο όμως μας δίνεται η *γνώμη* του Σωκράτη, η θεωρία ή η υπόθεσή του: το έσχατο πράγμα που πρέπει να συλλάβει ο νους είναι η απόλυτη Ιδέα του Αγαθού (517d). Αργότερα θα καταδειχθεί ότι ο δρόμος για την κατανόηση της Ιδέας του Αγαθού περνά μέσα από τη διαλεκτική, το τελικό στάδιο εκπαίδευσης. Μόνο η διαλεκτική δίνει τη δυνατότητα στο φιλοσοφικό μυαλό να δώσει μια λογική περιγραφή και να εξηγήσει ότι το Αγαθό αποτελεί την εξήγηση της δομής κάθε πράγματος που είναι νοητό και αισθητό. Η *επιστήμη* (γνώση) αναγνωρίζει τις αμοιβαίες σχέσεις των Ιδεών και την τελική εξάρτησή τους από το Αγαθό, που είναι μια αυθύπαρκτη αρχή και η αιτία των πάντων. Ο σκοπός της διαλεκτικής μεθόδου επιτρέπει στο φιλοσοφικό μυαλό να δει ότι το Αγαθό εξηγεί τον νοητό κόσμο ως διατεταγμένο όλο. Ο ίδιος ο Σωκράτης δεν επέτυχε αυτό το στόχο επειδή η ανακριτική ερευνητική μέθοδος –ο έλεγχος– δεν κατόρθωσε αυτό που κατόρθωσε η πλατωνική διαλεκτική: μια συνοπτική κατανόηση της πραγματικότητας, που μπορεί να κατακτηθεί μέσα από τη διασκεπτική γνώση. Για να το εννοήσουμε αυτό, πρέπει να ξεκινήσουμε από τη γνώμη του Σωκράτη ότι το *έσχατο* πράγμα που μπορεί να γίνει αντιληπτό από το νου είναι η απόλυτη Ιδέα του Αγαθού, μια γνώμη που εξαρτάται από την ύπαρξη δύο αλληλοσυνδεόμενων τάξεων πραγμάτων, του ορατού και του νοητού.

Η Τετμημένη Γραμμή και το Σπήλαιο

Η συνέχεια και η σχέση που υφίσταται ανάμεσα στο ορατό και το νοητό μπορεί να εξηγηθεί χρησιμοποιώντας τη στατική εικόνα μιας γραμμής που χωρίζεται σε δύο άνισα μέρη. Η Τετμημένη Γραμμή είναι μια επιστημολογία που περιγράφει τη σχέση μεταξύ καταστάσεων του νου που ονομάζονται δοξασία/πίστη και γνώση από τη μία και ανάμεσα στον φυσικό και νοητό «κόσμο» από την άλλη. Τα αντικείμενα της *δόξας* (αληθινή πεποίθηση/γνώμη) σχετίζονται με τα αντίστοιχα της *επιστήμης* (γνώση), όπως σχετίζεται η ομοιότητα κάποιου πράγματος με αυτό στο οποίο ομοιάζει (509d, 510a). Η ομοιότητα είναι το κλειδί. Ο Πλάτωνας δεν υποστηρίζει ότι ο κόσμος τον οποίο αισθανόμαστε και για τον οποίο έχουμε πεποιθήσεις και γνώμες δεν είναι πραγματικός, αλλά ότι αυτός ο κόσμος δεν είναι η συνολική πραγματικότητα. Ο ορατός κόσμος είναι ένας κόσμος αλλαγής και χαρακτηρίζεται από το γίνεσθαι, ενώ ο νοητός κόσμος είναι σταθερός και αμετάβλητος και χαρακτηρίζεται από το είναι. Ο ορατός κόσμος ομοιάζει, είναι παρόμοιος, βρίσκεται στη διαδικασία τού να γίνει αυτό το οποίο ο νοητός κόσμος είναι. Η πλατωνική εικόνα της Τετμημένης Γραμμής εδράζεται στο δόγμα των Ιδεών, το οποίο «σώζει τα φαινόμενα» του αισθητού κόσμου, και δεν τον υποβιβάζει στην κατάσταση του μη όντος. Όλα τα πράγματα εξαρτώνται από τα Είδη για το βαθμό της πραγματικότητας τον οποίο έχουν. Η Τετμημένη Γραμμή απεικονίζει καταστάσεις του νου και τα αντίστοιχα «αντικείμενα» τους, ιδωμένα με διαφορετικούς τρόπους και αναφορικά με διαφορετικούς βαθμούς κατανόησης.⁶⁰

Ο τρόπος διαφωτισμού του ανθρώπινου νου αναπαριστάται στη συνέχεια μέσα από μια δυναμική παρομοίωση, αυτή του Σπηλαίου, που συνδέεται με την αναλογία της Γραμμής. Η παρομοίωση του Σπηλαίου δείχνει με ποιον τρόπο τα ασταθή αντικείμενα της *δόξας* περιέχουν την ομοιότητα με τις σταθερές πραγματικότητες. Η διαφορά ανάμεσα στη γνώμη και τη γνώση είναι διαφορά βαθμού παρά είδους. Αυτό γίνεται σαφές με τον εκπαιδευτικό αναπροσανατολισμό, το ταξίδι έξω από το σπήλαιο.

Οι άνθρωποι είναι σιδεροδέσμοι φυλακισμένοι σε ένα σπήλαιο από την παιδική τους ηλικία. Κοιτάζουν προς τα εμπρός στον τοίχο του σπηλαίου, ενώ πίσω από την πλάτη τους καίει μια φωτιά. Ανάμεσα στις πλάτες τους και στη φωτιά κινούνται διάφορες φιγούρες, αλλά το μόνο που βλέπουν οι φυλακισμένοι είναι οι σκιές τους, που πέφτουν στον τοίχο του σπηλαίου που ορθώνεται μπροστά τους. Υποθέτουν ότι οι σκιές που βλέπουν είναι τα